

**Міністерство культури та стратегічних комунікацій України
Львівська національна музична академія імені М.В. Лисенка
Факультет музикознавства, композиції, вокалу та диригування
Кафедра хорового та оперно-симфонічного диригування**

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

«Хорові твори духовної тематики в репертуарі львівських професійних хорових колективів зламу XX–XXI століть»

Виконав Попіль Іван Миколайович
студент 2 курсу денної форми навчання
Спеціальності 025 – Музичне мистецтво
профілізації хорове диригування

Науковий керівник
Докторка мистецтвознавства, доцентка,
доцентка кафедри хорового
та оперно-симфонічного диригування
ЛНМА ім. М. В. Лисенка
Мазепа Тереса

Рецензент
Кандидатка мистецтвознавства,
професорка, завідувачка кафедри теорії музики
ЛНМА ім. М. В. Лисенка
Письменна Оксана

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1	6
1.1. Паралітургічні жанри релігійної тематики	6
1.2. Канонічні літургійні відправи	12
1.3. Концертні жанри релігійного змісту.	16
РОЗДІЛ 2	20
2.1. Львівська державна академічна чоловіча хорова капела «Дударик»	20
2.2. Державна заслужена академічна хорова капела України «Трембіта»	26
2.3. Львівський муніципальний хор «Гомін».....	34
ВИСНОВКИ.....	44
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	47

ВСТУП

Актуальність. Виконавські традиції української хорової музики мають багатовікову історію. Український духовний спів є вагомою і самобутньою складовою національної музичної культури з тривалою історією від ужиткової церковної традиції доби Київської Русі до українського академічного музичного мистецтва. Жанри духовної музики, що мають фольклорну, релігійно-ужиткову, чи академічну генезу, в наш час широко представлені в виконавському репертуарі численних українських хорових колективів найрізноманітніших видів: церковних, аматорських професійних, навчальних. Це створює сприятливі умови як для розвитку виконавської традиції так і для новітньої композиторської творчості. Питома частка і жанровий склад подібного репертуару в концертних програмах можуть бути принципово різними в залежності від складу, професійного рівня і цілей діяльності колективів. Беручи до уваги історичну тяглість традиції важливими чинниками тут послужили також форми державного устрою, умови розвитку національних форм хорового виконавства, ідеологічна та політична обумовленість можливостей культивування названих жанрів, обставини розвитку музичної освіти.

Метою даного дослідження є осмислення хорової виконавської практики творів релігійної тематики на сучасному етапі на прикладі виконавської діяльності хорових колективів Львова з великою історією.

Основними завданнями дисертації стали наступні:

1. Сформувати типологію хорових творів названої тематики, семантику, жанрову систему та стильову палітру.
2. Охарактеризувати традицію хорової духовно-літургічної музики в українському професійному музичному мистецтві, еволюцію та жанрові різновиди духовної музики у доробку українських митців сучасності.
3. Відслідкувати еволюцію становлення виконавської традиції творів досліджуваної групи.

4. Виділити репертуарні пріоритети обраних хорових колективів як прояву їх виконавської практики.

Об'єктом дисертації стала творча діяльність та репертуар українських хорових колективів.

Предмет: виконавська традиція творів релігійного змісту провідних хорових колективів Львова другої зламів XIX–XXI століть.

Методологічну базу представляють: аналітичний метод – при вивченні наукової літератури; історичний – при аналізі особливостей розвитку хорової виконавської традиції та формування засад композиторської творчості в сфері релігійної тематики; ретроспективний і структурно-системний у ході аналізу джерел; теоретичний – у вивченні концептуальних засад творчої діяльності представників названих регіональних мистецьких осередків у контексті їх практичної виконавської діяльності.

Теоретичну базу дослідження склали проаналізовані і систематизовані праці з спеціальні дослідження з хорознавства (О. Бенч–Шокало, М. Бурбана, А. Гуменюка, А. Мухи), жанрової теорії релігійної музики (Д. Болгарський, Ж. Зваричук, О. Зосім, Б. Кудрика, О. Кириченко, О. Клокун, О. Козаренка, Л. Костюковець, Н. Мальцевої, А. Патер, О. Цалай-Якименко), загально–мистецтвознавчі розвідки, присвячені музичній регіоналістиці та хоровій творчості (В. Барвінського, І. Бермес, Я. Гордійчука, О. Грабовської, М. Загайкевич, Л. Кияновської, Н. Костюк, С. Людкевича, Л. Мазепи та ін.), монографічні, пов'язані з хоровим доробком та діяльністю композиторів – диригентів–практиків (М. Білинської, Ю. Булки, Й. Волинського, М. Гордійчука, Л. Корній, О. Майчика, Л. Мазепи, С. Павлишин, Б. Фільц, Л. Філоненка, Ю. Ясіновського) роботи, а також періодичні видання і архівні документи, які дозволяють відтворити процес розвитку хорових традицій західноукраїнських територій загалом та етапності історичного розвитку конкретних колективів.

Практична цінність дослідження полягає в можливості його використання при підготовці курсів культурології, історії української музики, історії хорового виконавства. Аналіз репертуарних засад щодо творів релігійної

тематики провідних львівських колективів сприятиме залученню їх досвіду в концертну практику.

Особистий внесок здобувача. Уперше проаналізовано принципи репертуарних пріоритетів хорових колективів та типологізована жанрово-стильова специфіка хорової творчості релігійного змісту, визначена проекція регіональних фольклорних та храмових традицій на композиторську творчість.

Введено у науковий обіг матеріали приватних архівів, епістолярію, інтерв'ю, що унаочнюють особисті рефлексії адресних інспірацій композиторів.

РОЗДІЛ 1

РЕЛІГІЙНА ТЕМА У СВІТОВОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМУ ХОРОВОМУ АКАДЕМІЧНОМУ МИСТЕЦТВІ

1.1. Паралітургічні жанри релігійної тематики

У релігійній музичній творчості О. Зосім виділяє три категорії сакральної музики: богослужбовий, паралітургічний і позалітургічний. Літургічний та паралітургічний є представниками «сакрального як частини синкретичної літургічної дії», позалітургічний відображає «зв'язок сакрального (храмового) та світського (позахрамового)» [34, с. 105]. Окрім цього вона виділяє квазілітургічну музику, де використовуються канонічні тексти, стилізація в дусі духовної музики, але твори мають концертне призначення [34, с. 107].

Сучасна європейська музична практика широко послуговується цими жанрами, які набули світової популярності. Яскравими прикладами паралітургічної групи можуть послужити камерно-вокальні та хорові обробки духових пісень: «Польські різдвяні коляди для жіночого хору, сопрано і камерного оркестру» В. Лютославського, «500 польських коляд і пасторалей» в опрацюванні для хору а capella А. Нікодемівича, «A ceremony of carols» Б. Брітена для дитячого хору у супроводі арфи).

Богослужбову групу можуть представити «Credo», «Пасіони за Лукою» К. Пендерецького, «Gloria» для соло сопрано і оркестру, «Stabat Mater» (К. Шимановський, Ф. Пуленк, З. Кодай, К. Пендерецький, А. Пярт), мотети а cappella («Quatre Motets pour un temps de penitenc», «Quatre Motets pour le temps de Noel») Ф. Пуленка, «Messe solennelle», «Messe en style ancien» (1952), «Missa in simplicitate», «Missa Salve Regina» Ж. Лангле, «St John Passion» («Страсті св. Іоана») та «A little jazz mass» («Маленька джазова меса») Б. Чілкотта та численні інші.

Позалітургійними композиціями, призначеними для концертних виконань, є «Воєний реквієм» Б. Бріттена, «Реквієм примирення» (спільного авторства 14 композиторів, які представляють різні країни: А. Шнітке, К. Пендерецький,

Л. Беріо, Д. Куртаг і В. Рим), «Меса миру» К. Дженкінса, кантата «На різдво» А. Онеггера, опери П. Гіндеміта «Різдвяна казка» та «Довга різдвяна трапеза», «Містерія воскресіння Христа», різдвяна містерія «Чудо народження немовляти», «Містерія кінця часу» К. Орфа, опера-містерія «Святий Франциск Ассизький» О. Мессіана та численні інші.

До паралітургічних жанрів належать твори, які можуть виконуватися в храмі під час літургій чи обрядових дійств, проте не належать до канонічних її складових (наприклад під час причастя, святкових храмових обходів чи між розділами Літургії). На рівні європейської релігійної традиції до цієї групи прийнято зараховувати різновиди старовинної духовної пісні, яку, зокрема представляють іспано-португальська кантигас, італійська лауда, старовинна андалусійська саета, Німецька Kirchenlied (Geistliches Lied), а також різдвяні релігійні пісні – англійська керол, французький ноель.

Їх зразки збереглися завдяки друкованими збіркам: чеським, німецьким та польським протестантським Катехизмам та Канціоналам XV–XVI ст. (канціонал Яна Гуса, Істебницький канціонал (бл. 1420 р.), Пулавський (1545 р.) та Замойський (1556 р.) канціонали, Берестейський канціонал Яна Заремби (1558р.), Кенігсберзький канціонал Яна Секлюціана (1559 р.), Несвізький пісенник, Канціонал Соломона Рисінського (1614 р.) та численні інші пісенники).

Формування української релігійної музичної традиції позначене національною самобутністю і, водночас, взаємозв'язками з тенденціями європейського мистецтва. Найчисленнішу групу творів в репертуарі українських хорових колективів складають паралітургічні жанри – святкові духовні пісні: коляди, канти, псалми, богородичні пісні, партесні і духовні концерти.

Серед коляд церковного проходження спостерігаються ознаки таких жанрів як пісні-гімну, канта і псалми. Протягом становлення і розвитку жанрів, вони зазнали значної еволюції. Дослідник Олександр Правдюк звертав увагу на виконання одноголосних кантів і псалм між службами та на цвинтарях Холмської Русі, Волині, Галичини, Буковини, Поділля, та використання тих же

зразків у триголосному викладі у практиці бурсаків Південноруських братств у вертепних і колядницьких дійствах [91, с. 17].

Ознаками пісень-гімнів, кантів, псалмів переважає є своєрідна образність (твори ліричного, драматичного та величально-прославно-го характеру), швидкий темп, діяльне активне начало, ізоритмія голосів з незначною кількістю розспівів. В мелодиці зустрічаються юбіляції, у викладі – зразки контрастної та імітаційної поліфонії («Ангел пастирям мовив», «Дивная новина», «Радуйтеся всі людє», «Небо і земля нині торжествують», «Вселенная, веселися»).

Серед ліричних різдвяних кантів і псалмів ліричної групи є твори яким притаманна розвинене мелодичне і ритмічне начало, кадансові затримання, переважання мінорних тональностей («Возсіявий над сонце», «Дитятко ся народило», «З початку світу», «О, предвічний Боже», «Христос раждається, славіте», а також позначені рисами колискової «Спи, Ісусе, спи», «На небі зірка ясна засяла»). Серед ознак драматичних кантів дослідники виокремлюють театральність, діалогічність, ламентозні інтонації, ладову перемінність, фактурні контрасти («Не плач, Рахиле», «Предвічні родилася под лети», «Вельможна панно», «Шедше триє царі», «Нова радість стала» та ін.).

Л. Костюковець зауважує синтезування танцювальних та фольклорно-пісенних ознак різдвяних псалмів-колядок (їх строфічну будову, ладову основу, ритмічні формули), чим зумовлений їх демократизм та поширення як в Україні так і Білорусі [68, с. 243].

В національній традиції цю групу представляють такі жанри як покайні стихи, псалми (від доби ренесансу), барокові духовні канти (з властивою для них триголосною фактурою і метрикою). Дослідники виділяють серед них чотири тематичні групи: на честь Ісуса Христа, Богородичні, на честь різних святих та пісні «покайні» й релігійно-філософського змісту [67, с. 93].

Наступним питомо українським жанром цієї групи слід вважати партесний концерт, як яскраве явище в процесі розвитку багатоголосного духовного співу, яке демонструє співвідносну за мистецьким рівнем організацію засобів виразовості до європейського мотету. Це твори С. Пекалицького, М. Дилецького,

І. Домарацького, Г. Левицького, невідомих авторів. В них можна відзначити перехід від барокових до класицистичних прийомів викладу, утвердження мажоро-мінорної системи, подів виконавського складу на ансамбль солістів і tutti, багатство фактурних засобів.

Етапною вершиною в розвитку релігійної хорової музики є український класицистичний духовний концерт доби А. Рачинського, М. Березовського, Д. Бортнянського, А. Веделя, С. Дехтярьова (Дегтяревського), (XVII–XVIII ст.), оскільки в ньому синтезувалися засоби української народної пісні, канта та партесного стилю, риси європейського гармонічного та поліфонічного хорового письма.

Епоха романтизму (XIX століття) характеризується активізацією національно-культурних рухів в численних країнах Європи. Знаковою вона є і для українського музичного мистецтва, зокрема, в сфері духовного співу. Одним з показових прикладів може послужити відкриття дяко-учительського інституту в Перемишлі з ініціативи єпископа І. Снігурського у Перемишлі, де у 1828 році при ньому було відкрито співацьку музичну школу з високим рівнем музичного навчання. Національно окреслена духовна музика представників перемиської композиторської школи отців М. Вербицького, І. Лаврівського В. Матюка на заході країни, і М. Лисенка – в Наддніпрянській Україні продемонстрували генеральний орієнтир на формування української композиторської школи, зокрема і в сфері релігійного музичного мистецтва. В сфері паралітургійних жанрів це відобразилося насамперед у жанрах духовних кантів та обробок коляд релігійного змісту. Іван Лаврівський створив низку псалм, причасних «Радуйтеся праведнії» та «Хваліте Господа» для чоловічого хору, а також «Взиде Бог» для мішаного складу, «Христос Воскрес», «Нас ради розп'ятого», «Услиши, Господи, глас мой», два великодні псалми, у В. Матюка різдвяний піснеспів «Не плач, Рахиле», обробки коляд, щедрівок, церковні пісні «Просимо тя, Діво», «Вітай, Ісусе», «Нехай сповняться», також він уклав «Співаник церковний для шкіл народних», «Пісні церковні різних авторів і народних мотивів, оброблених

для жіночого хору В. Матюком» (1894 р.) та три збірки церковних народних пісень.

Ці засади творчо розвинені митцями наступного покоління зламу XIX–XX століть. Широко відомі досі «Христос родився», «Возвеселимся», «Бог ся рождає» для чоловічого хору О. Нижанківського.

У доробку М. Лисенка знаходимо «Колядки і щедрівки» з його хорових «десятків», кант «Крестним древом» Розп'яттю Христовому, богородична псалма «Пречистая Діво, Мати Руського краю», різдвяна псалма «Діва днесь», хоровий концерт «Камо поїду от лица Твого, Господи». Обробки колядок введені композитором до його опери-колядки «Різдвяна ніч» та «Зима і весна».

Початок XX століття засвідчує ґрунтовне переорієнтування в сфері духовної музики. Це формування нового покоління митців, які працювали з сфері літургійної та паралітургійної творчості і визначали їх генеральні тенденції: К. Стеценка, М. Леонтовича, Я. Яциневича, О. Кошиця, П. Козицького, П. Демуцького, та інших. Особливе місце варто відвести жанру обробки колядок і щедрівок, численно представлених в творчості більшості композиторів, що зумовлено великим соціальним запитом на цей жанр у хорових колективів від аматорських і церковних колективів до реномованих і високопрофесійних капел. Даний жанр представлено в доробку К. Стеценка («П'ять десятків колядок та щедрівок», в т.ч.: «Добрий вечір тобі», «Василева мати», «Днесь поюще», «Маланка», «Ой, на річці на Йордані», «Ой, сивая зозуленька», «Нова радість стала», «Ой, видить Бог», «По всьому світу», «Ой, ясна красна в лузі калина», «Що то за предиво»), В. Барвінського («Що то за предиво» для мішаного хору та сопрано й «Ой, дивнеє народження»).

Актуальними залишаються і жанри канту та пасальми. Зокрема О. Кошиць створює більш традиційні канти («Боже великий, Єдиний», «Радуйся, Маріє», «Вижду Тя на хресті», «О, пресвята Мати Діво», «Ізидіте, дщери», «Ісус днесь от гроба встає», псалму «Смерте моя кохана»), та поліфонізовані канти, в яких синтезовані європейські традиції церковного стилю до та українське фольклорне багатоголосся («Ангел грішну душу», «О, пречистая Діво Мати», «Ой, хто, хто

Миколая любить»)). В колядках, «Псалмі 150» для симфонічного складу оркестру; псалмах для мішаного та однорідного хору, «Кантах» М. Гайворонського з Почаївського «Богогласника» поєднуються засоби опрацювання фольклорного матеріалу і антифонний спів.

Новаторські підходи виявляються і в паралітургійному доробку К. Стеценка: у кантах («Кант Св. Миколаю»), псальмах («Псальма Св. Варварі», «Ой видить Бог») та обробках коляд, колядок та щедрівок («Бог ся рождає», «Небо і земля», «Роздество Христове», «Ходив-походив місяць», «Ой сивая та і зозуленька») та ін. зі збірок «Українські колядки і щедрівки» для мішаного і однорідного хорів та «Колядки і щедрівки» для дитячого чи жіночого хорів, де можна спостерігати засоби складного контрапункту; підголоскову поліфонію, стрічкове триголосся, духовних кантатах М. Леонтовича («Царю небесний», «Бог Господь», канти «Потоп», «Ой вийшла, вийшла Божья Мати»)).

Широко представлено ці жанри в доробку митців української діаспори: П. Маценка, М. Гайворонського, І. Соневицького, А. Гнатишина, М. Федоріва. Є. Мандичевського О. Кошиця, Р. Гурка, Г. Китастого, Б. Кушніра, З. Лавришина, З. Лиська, О. Пицка, С. Спеха, С. Туркевич-Лукіянович, Ю. Фіяли, О. Яковчука та ін.

Духовні пісні представляє збірка «Пісні з Богогласника» В. Барвінського, присвяченого митрополиту Андрею Шептицькому. До неї увійшли п'ять композицій для мішаного або неповного складу хору: два Великопосні піснеспіви («Царю Христе!» та «Про Пилата») та три духовні композиції («Пісня на Воздвиження Честного Хреста», «Пісня на честь св. Володимира», «Пісня про дощ («Царю Боже, Авраама»)).

У творчості А. Гнатишина є збірка церковних пісень «Богородиці на славу» (1974), «Українські церковні пісні на всі свята» для мішаного хору (1986), збірка «Коляди» для мішаного хору (1958–1960).

Проминувши ідеологічно несприятливий період радянської влади хоровий, активне відродження паралітургійних жанрів можна спостерігати з початком доби незалежності. Він знаменується особливою увагою до жанрів псалми,

духовної ораторії і хорового концерту. Прикладами можуть послужити концерт «Сад божественних пісень» І. Карабиця; хоровий концерт «Господи, Владико наш» для мішаного хору а cappella (1998), Концерт для хору а cappella на тексти з Біблії (1998), Псалом № 27 для чоловічого хору «До Тебе, Господи, взиваю я», Псалом № 22 для жіночого хору, Псалом № 83 для мішаного хору а cappella (1999–2000 рр.) Є. Станковича; «Блаженний, хто дбає про вбогого» для жіночого хору, «Боже мій, нащо мене ти покинув?» для мішаного хору, «До тебе підношу, мій Господи, душу мою» (всі в 2000 р.) Г. Гаврилець; ораторія «Страсті Господа нашого Ісуса Христа» (1996), «Псалом Давида» (1998) для хору й оркестру О. Козаренка. Значний блок творів духовної тематики паралітургичної групи наявний в жоробку В. Сильвестрова: «Псалми та молитви» (2007): «Хваліте Господа всі язици» (пс. 116), «Господи, не надмевається серце мое» (пс. 130), «Господи Ісусе Христе», «Благо тому» (пс. 1), «Царю Небесний», «Со святыми упокой», «Отче наш»; «Два псалми Давида» (2007): «До Тебе, Господи, взиваю я» (пс. 27), «Господь – то мій Пастир» (пс. 22) В. Сильвестрова

1.2. Канонічні літургійні відправи

Цю групу утворюють різновиди цілісних літургій та фрагменти канонічних богослужінь: окремі молитви, тропарі, кондаки, антифони. Підсумовуючи жанрово-структурні ознаки традиції українського духовного співу Олена Яструб констатує, що канонічна літургійна музика базується на системі осьмогласся, притаманній для православної традиції загалом та жанровій системі, спільній для цієї гілки християнства. До неї належать псалми, літургійні гимни, кондаки, тропарі, ікоси, стихарі, ірмоси, канони та акафісти [130, с. 63]. Традиція авторських літургій в українській композиторській творчості надзвичайно багата.

Так, М. Вербицький є автором чималого корпусу літургійних канонічних композицій: Літургія для мішаного хору (1847), дві латинські меси, літургійні композиції «Єдинородний Сине», «Святий Боже», «Алилуя», «Отче наш»,

причасний «Хваліте Господа з небес», «Ангел вопієше». «Іже херувими», «Святий Боже», «Тобі поєм». І. Лаврівський написав «Вічная пам'ять», «Дух Святий», «Христос Воскресе», «Хвалите».

М. Лисенко в своїй творчості також звернувся до канонічних літургійних жанрів, створивши дитячу молитву «Боже Великий, Єдиний» на слова О. Кониського, «Різдвяний тропар», «Херувимську» та «Kyrie eleison».

Початок ХХ століття (1918–1927 рр.) в наддніпрянській Україні ознаменувався важливими подіями з історії українського церковного життя: проведенням Всеукраїнських Православних Церковних Соборів та створенням Української Автокефальної Православної Церкви (УАПЦ). Ці події принципово змінили погляди процеси ведення української Літургії, а отже стимулювали композиторську творчість в даному жанрі. Було створено Комісію з українізації Служби Божої та Хорову комісію, до якої увійшли К. Стеценко, О. Кошиць та П. Козицький та М. Федорів. «Композитори 1910–1920-х років – сучасники О. Кошиця (М. Леонтович, К. Стеценко, Я. Яциневич) урізноманітнили композиційну будову Літургії, додаючи чи прибираючи певні частини» [99, с. 38].

Численні різновиди повних Літургій та їх фрагментів демонструють нову епоху в розвитку музичних засобів релігійної канонічної відправи: авторству Я. Яциневича належать «Літургія», «Всеношна» та чин Вінчання, з'являються Літургія святителя Іоана Златоустого та «Молебень благодарственный» М. Леонтовича, «Визволення. Проповідницька відправа» П. Гончарова, «Херувимська пісня» П. Козицького, три Літургії, Всенічна, Панахида, Вінчання, Пасхальна утрєня К. Стеценка. Молитви «Отче наш» для мішаного хору та «Богородице Діво» для сопрано / сопрано-тенора для супроводу та мішаного хору створено В. Барвінським в таборі ДубавЛагу в с. Потьма у Мордовії 1949 року).

Вагомий внесок в літургійну музику здійснили митці української діаспори з Австрії та США: Є. Мандичевський (дванадцять Літургій та їх фрагментів, серед яких: Піснеспіви та Божественні Літургії (1880); Літургія для мішаного

складу хору Fdur (1894); «Літургійні піснеспіви з румунським і українським текстом для 3-х жіночих голосів»), А. Гнатишин (дванадцять Літургій, «Воскресна Утренья», «Молебні до св. Володимира Великого» для чоловічого хору, «Вінчання»), М. Гайворонський (Дві «Служби Божі», окремі літургійні піснеспіви «Третій антифон», «Іже Херувими», авторське опрацювання «Служби Божої» С. Воробкевича), М. Федорів (дві «Служби Божі» (1967, 1982), «Єрусалимська утренья», (1971)¹, «Воскресна утренья» (1967), церковна ораторія «Велика Вечірня з Литією» (1986) до відзначення 1000-літнього ювілею хрещення Руси-України (присвячена рівноапостольним св. Кирилу і Мефодію, св. великому князю Володимиру й княгині Ользі), духовний цикл «Літургійні хорові твори для чоловічого хору», «Частини до Служби Божої та інше на мішаний хор» (1991)).

Цікаво, що паралельно з помітним оновленням музичної мови можна спостерігати прагнення до дослідження витоків національної церковної традиції, своєрідну тенденцію до історично інформованого виконавства творчості в духовній сфері. О. Кошиць створив свої п'ять Літургій та «Богородичні догмати» в умовах вимушеної еміграції. О. Кошиць відстоював потребу базування літургійної музики на основі традиційного монодичного співу, на відміну від прагнень К. Стеценка і П. Козицького орієнтуватися на паралітургічне багатоголосся [38, с.184]. Зокрема, Четверту Літургію для мішаного чотириголосного хору (1936 р.) ним було написано на підставі «Львівського Ірмолая» та «Простоїнія Прикарпатського». Дослідники констатують на його дослідження наспівів, запозичених з дяківської практики, ознайомлення з матеріалом кількох варіантів «Богогласників» XVIII ст. та пісенних збірок А. Конощенка, П. Демуцького та М. Лисенка [99, с. 114].

Мирон Федорів трактував власну релігійну творчість як своєрідне продовження дослідницької діяльності греко-католицької духовної традиції, уклавши, зокрема, збірки «Василіянські церковні наспіви» (1961) у трьох томах, «Збірник літургійних співів Закарпатської Церкви Візантійського обряду для

мішаного хору» (1982) та «Обрядові співи української церкви Галицької Землі. Ч.І. Український відділ. Ч.ІІ. Літургійні співи» (1983).

Подібні тенденції до докладного вивчення напрацювань попередніх поколінь спостерігаються і в Галичині. Зокрема, за словами О. Козаренка: «...“Літургія” для мішаного хору а cappella С. Людкевича (1922 р.) орієнтована, інтерпретована на основі галицьких напівів, була упорядкуванням та дуже обережним опрацюванням “самоїлкових мелодій”, у тому числі відомих духовних творів Д. Бортнянського та М. Вербицького, а також чеських композиторів А. Нанке та В. Серсавія» [62, с.156].

Друга третина ХХ століття – період, пов’язаний із ідеологічною деформацією процесу розвитку музично-мистецької традиції, зокрема у сфері релігійної музики, період штучного гальмування і культурного застою. Напередодні здобуття незалежності в виконавську практику хорових колективів активно залучаються твори Д. Бортнянського, М. Березовського, А. Веделя, М. Лисенка, К. Стеценка, М. Леонтовича, О. Кошиця, М. Вербицького, Я. Яциневича, П. Козицького. Однак, вони виконувалися з замінними ідеологічно-нейтральними текстами, а цілісні Літургії практично не звучали. Показовим прикладом може послужити «Панахида» К. Стеценка, яка в концертних програмах фігурувала як «Хоровий концерт пам’яті М. В. Лисенка» зі змінами авторського тексту Лесі Дичко та словесним рядом Д. Павличка [103, с. 14].

З досягненням незалежності відродження музичної духовної традиції набуває високої інтенсивності. Однією з вагомих тенденцій є залучення до процесу створення цілісних Літургій найактуальнішою музичною мовою не лише композиторів-практиків, пов’язаних з регентською діяльністю, а академічних митців з високою фаховою освітою.

Однією з перших серед українських композиторів які звернулись до жанру Літургії стала Л. Дичко: вже у 1989 році була завершена Перша Літургія для однорідного хору (жіночого та чоловічого,) та Друга літургія для мішаного хору

(1990), згодом – «Урочиста літургія» створена на основі перших двох Літургій (1999).

Зразки творів цього жанру досить численні та різноманітні за видами: духовний хоровий цикл «Острозький триптих» О. Козаренка (1994) на підставі композиторської інтерпретації православної монодії (піснеспівів острозького напіву), «Різдвяна Божественна Літургія Святого Отця нашого Іоанна Златоуста» (1999–2014) для мішаного хору а cappella, «Український реквієм» (2008) та «Українська кафолічна літургія» (2021) цього ж митця на матеріалі Львівського Ірмолая кінця XVI століття з опорою на Києво-Печерський розспів; Різдвяна «Архиєрейська Божественна Літургія з нагоди Великого Ювілею 2000 рідва Христового» Св. Іоанна Золотоустого В. Камінського та О. Козаренка; Реквієм (Духовний концерт) М. Скорика; богослужбовий цикл «Літургія Святого Іоанна Златоустого» для мішаного хору (2004) Є. Станковича, Літургії («Літургія сповідницька» (2004) в десяти частинах, «Богородичні догмати»¹ для мішаного хору та симфонічного оркестру, «Літургія св. Іоана Златоустого» (2011), «Літургія сповідальна» пам'яті жертв тоталітаризму (2015), «П'ять духовних хорів» («Отче наш»; «Благальна ектенія»; «Співайте Господеві»; «Нехай воскресне Бог»; «Вірую») В. Степурка; «Літургійні піснеспіви» («Літанія», «Кредо», «Алілуя»), «Всенощні піснеспіви», цикл «Псалми і молитви», низка «Давидових псалмів», «Духовних пісень», «Алілуя» В. Сильвестрова. Щодо цих творів у музикознавстві вживається термін «нова скаральність», яким окреслюється строга духовна й канонічна відповідність ужитковим потребам літургії з застосуванням новітнього музичного-композиторського арсеналу.

1.3. Концертні жанри релігійного змісту.

Не менш вагому групу складають твори, які частково орієнтовані на стилістику канонічних літургійних жанрів, спираються на цитати чи поетичні парафрази канонічних текстів, філософські трактування постулатів, авторські

¹ Зафіксовані в аудіо-записі циклу «Духовна музика Європи» у виконанні хорової капели «Почайна», диригент О. Жигун.

тексти біблійної тематики створені для виконання в умовах концертного залу. Серед них зустрічаємо стилізації жанрів реквієму, пасіонів, духовного хорового концерту, псалма для різних виконавських складів, великі циклічні хорові та оркестрово-хорові форми: цикл, кантата, кант, концерт. Композиції такого плану відносять до позалітургійної музики чи концертних творів релігійного змісту.

Зразком позалітургійної музики є хорова поема «Давидів псалом» (1910) М. Лисенка для чоловічого хору із супроводом фортепіано (літературною основою для композитора обрано віршований парафраз 43-го Псалма Т. Шевченка), дві кантати А. Гнатишина «Рука Івана Дамаскіна» (на слова І. Франка) та «Хрещення України». Л. Грабовський створює дві духовних інструментальних композиції, беручи за основу традицію осьмогласся: «Глас І» (1990) для віолончелі та «Глас II (заупокійний)» для баса кларнета (1994).

В хоровій опері «Різдвяне дійство» («Вертеп») для двох хорів (дитячого та дорослого), солістів, читця та перкусії (1997–1998) Л. Дичко застосовано богослужбову (стихира, кондак Різдва Христового) та паралітургійну (колядки) традиції.

Стилізаціями літургійних творів чи їх розділів є «Нехай прийде царство Твоє» для мішаного хору та симфонічного оркестру (1994), «Каддіш-реквієм» («Реквієм Бабин Яр»), «Панахида за померлими з голоду» (1992) хору, оркестру солістів і читця Є. Станковича. «Реквієм для Лариси» В. Сильвестрова (для мішаного хору, солістів (альта, тенора) та симфонічного оркестру написаний у 7-ми частинах, на канонічні (латинські) тексти та фрагмент поеми Тараса Шевченка «Сон», на словах «Прощай світе, прощай земле»). Духовний хоровий цикл (2003) М. Скорика використовує тексти з двох канонічних псалмів: «Чи ти мене, Боже милий, навік забуваєш» (Пс. 12), «Боже, спаси, суди мене Ти по Своїй волі» (Пс. 53), а також «Не карай мене, о Господи» (Пс. 38) на текст віршованого парафразу літургійного тексту Т. Шевченка для жіночого, чоловічого та мішаного хорів.

Умовну релігійну символіку несуть в собі «Диптих» («Отче наш», «Заповіт» на вірш Т. Г. Шевченка, 1995), «Аллілуя» («Вечір», «Ранок», «Ніч»,

2006) В. Сильвестрова, «Син Людський» Богдана Синчалова; «Слово Проповідника» Богдана Сюті, рок-кантата «Діва Марія, сохрани нам Україну» Левка Дутковського.

Варто зауважити й звертання до літургічних рис різних кофесій в доробку одного митця: меса В. Польової, Реквієм «Lux aeterna», дві меси, «Dies irae», «Stabat Mater», «Святий Боже», «Три молитви» та цикл «Псалми Давида» Михайла Шуха; «Kyrie eleison» та «Agnus Dei» Богдани Фроляк; «Kyrie eleison», «Ave Maria», «Pater noster» та «Alleluja» Михайла Шведа та ін.

Доба незалежності зумовила активне відродження і розвиток релігійної тематики в композиторській творчості та хоровому виконавстві. Свідченням цього є поява фестивалів духовної музики різних рівнів і типів: «Золотоверхий Київ», фестиваль православної духовної музики серед церковно-приходських хорів «Глас Печерський» (заснований у 1998 р., всеукраїнський, від 2004 р. міжнародний, Київ), фестиваль-конкурс церковно-приходських хорів «Пентікостія» (2011 р., Київ), Всеукраїнський фестиваль православної хорової музики «Співочий собор» (2002–2007 рр., Донецьк), «Від Різдва до Різдва» (заснований 1994 р., всеукраїнський/міжнародний, Дніпро), фестиваль «Наддніпрянські пасхальні піснеспіви» (заснований 2004, всеукраїнський, Дніпро), фестиваль духовної музики «Пойте Богу нашому, пойте» (1998–2001 рр., регіональний/всеукраїнський, Бердянськ), фестиваль духовних піснеспівів «Христос Воскресе» (заснований 2005 р., всеукраїнський, Запоріжжя, 2014 р. – Мелітополь), фестиваль «Воскреслий Христос дарує радість дітям» (Чернігів), «Небесні перевесла» (заснований в 2012 р., відкритий регіональний, Полтава), фестиваль духовної пісні "Я там, де є благословіння" (Тернопіль відкритий регіональний), «Хрещенням відкриваються небеса» (Покровськ Донецької області), «Господь посеред нас» (Вараш Рівненської області, «Піснеспіви душі» та фестиваль духовної пісні «Все упованіє моє на Тебе, Мати, возлагаю» (2015, регіональний, Коломия Івано-Франківської області), «Глинські дзвони» (Глухів Сумської області), фестиваль духовної музики «MARTIN-MUSIC-FEST» (регіональний, Мукачево Закарпатської області), Хоровий фестиваль духовної

музики (регіональний, Дрогобич Львівської області), фестиваль духовної пісні «З піснею до Бога» (заснований в 2023 р., регіональний, Старий Самбір Львівської області), Благодійний фестиваль української духовної музики «Україна під Покровом Пресвятої Богородиці» (засновано 2024 р, Хотин).

Стимулом до опанування досліджуваної мистецької сфери послужив, зокрема, конкурс композиторів «Духовні псалми» в рамках хор-фесту «Золотоверхий Київ», на який було представлено 61 партитуру, з яких дванадцять потрапили у фінал.

Вагомим внеском у формування новітньої виконавської традиції релігійної музики стали серії аудіозаписів, реалізовані високопрофесійними колективами. Прикладами можуть послужити серія із тринадцяти компакт-дисків «Шедеври українського хорового бароко» (1996, Німеччина), «П'ять століть української церковної музики» (1999, Франція), «Українська літургія» (2000, Україна), «Тисяча років української духовної музики» (2006, Україна) записів камерного хору «Київ», цикл «Духовна музика Європи» у виконанні хорової капели «Почайна», реалізація проекту «Духовна музика України», який включає близько 20 випусків (більшість за участю капели «Трембіта») тощо.

Українська релігійна хорова традиція віддзеркалює історичні реалії формування національної культури і самосвідомості та засади, запити й потреби суспільства в музики в даній сфері. Вона включає всі напрямки й жанри релігійної творчості в історичній проекції, а також власні традиції хорового виконавства, нотовидання та аудіозапису.

РОЗДІЛ 2

ВИКОНАВСЬКА ТРАДИЦІЯ ТВОРІВ РЕЛІГІЙНОЇ ТЕМАТИКИ У ЛЬВІВСЬКИХ ХОРОВИХ КОЛЕКТИВАХ

2.1. Львівська державна академічна чоловіча хорова капела «Дударик»

Львівська національна академічна чоловіча хорова капела «Дударик» у своїй творчій діяльності пройшла через кілька етапів. Хор хлопчиків засновано в 1971 році Миколою Кацалом за сприяння Львівського відділення музично-хорового товариства УРСР. Перша репетиція відбулась 17 жовтня 1971 року в обласній філармонії. За місяць хор «Дударик» з Львівським симфонічним оркестром взяв участь у виконанні балетної сюїти Б. Петрова «Створення світу».

У 1977 році капела здобула почесне звання «Народна хорова капела». Починаючи з цього року «Дударик» постійно ставав фіналістом всесоюзних фестивалів і конкурсів. У 1983 році колектив нагороджений дипломом Президії Верховної Ради України.

Твори сакральної тематики у 80-х роках ХХ ст. в програмах колективу були серйозним викликом системі, однак ціла низка духовних композицій українських авторів увійшла до його репертуару саме в цей період [88, с. 137–138]. Зокрема, хоровий концерт Д. Бортнянського та «Херувимська» А. Веделя входили до програми виступу колективу на Першому міжнародному фестивалі дитячих і молодіжних хорових колективів, що проходив у Львові в органному залі (1988, 6–11 жовтня) [68]. Влітку 1989 р. відбулася зустріч на сцені Львівської обласної філармонії хору хлопчиків із штату Огайо (США) і львівської хорової капели хлопчиків і юнаків «Дударик» (у їх виконанні прозвучали перша частина концерту Д. Бортнянського та «Царством на землі» М. Березовського).

В 1989 році завдяки старанням Миколи Кацала і його співпрацівників – Любові Кацал та Лесі Чайковської було створено першу в Україні хорову школу. Спеціально для неї уряд міста передав приміщення колишнього міського

шпиталю і храму Св. Лазаря (XVII ст.), освячена будівля якого відтоді стала для капели і хорової школи репетиційною, навчальною і духовною домівкою. У школі окрім співу вивчають сольфеджіо, музичну літературу, гру на інструментах – скрипці, гітарі, сопілці, фортепіано, бандурі та акордеоні.

19 грудня 1989 року, вперше у львівському храмі св. Миколая виконано Літургію (До-мажор) Олександра Кошиця, що було початком традиції щорічної участі у храмовому празнику в день Св. Миколая, щонедільних відправ літургії Іоана Золотоустого, Літургії Преосвященних Дарів, Всенічних у переддень великих церковних свят (Різдва та Великодня), Акафісту до Пресвятої Богородиці, Панахиди та інших.

«Коли 1919 року Український Національний хор під орудою маестро О. Кошиця вирушив у своє тріумфальне турне до Європи, а згодом – до Америки, над Україною, як і сьогодні, засяяли ясні прапори надії і свободи. Коли ж сьогодні стежки Кошицеві ведуть «Дударик» у край, що прийняв його і зігрів, ми узяли в дорогу його видатну Літургію, мелодії його великих співвітчизників - Березовського, Бортнянського, Лисенка, Леонтовича, Стеценка, а над нами майорять ті ж самі ясні прапори», – говорив Микола Кацал (1990 рік) [97, с. 9].

1990 року капела у складі 64 співаків представила публіці 25 міст Канади та США 57 концертів, де звучали духовні твори українських та зарубіжних композиторів.

Капела співала у Літургіях у греко-католицьких і православних храмах, виступала престижних залах США і Канади, університетах, радіо і телевізійних програмах, дитячому шпиталі, а також брала участь у двох міжнародних фестивалях. Серед творів релігійного змісту преса відзначала: фольклорні обробки щедрівок, твори Д. Бортнянського (зокрема Концерт № 3), М. Березовського (зокрема, хоровий концерт «Не отвержи мене»), М. Вербицького (зокрема, «Алилуя») [16]. Серед виконань цілісних Літургій особливий резонанс викала участь хору в Архієрейській Службі Божій в Митрополичій катедрі Філадельфії [40].

У цей період реалізовано низку аудіозаписів релігійної музики: «Свята літургія» (аудіокасета, 1990), «Різдво на Україні» (аудіокасета, 1996), «Різдвяні концерти» (аудіокасета, 1996), «Апокаліпсис за Йоаном» Жана Франсе (CD, 1999).

У березні 2000 року капелі надано статус «Державної». «Капелі, а ширше, Музичному об'єднанню «Дударик», належить надзвичайно важлива роль в духовному зростанні молодого покоління свідомих українців. У цьому році з ініціативи керівника капели та за підтримки духовенства було створено Львівське екуменічне християнське братство, яке стало першою з подібних організації такого роду в Україні. Зразком для нього послужила структура церковних братств XVI ст., яка включала автономні організаційні та канонічні складові: церква, громада, школа і хор. Наслідком цього є участь капели у щонедільних відправах у різних храмах міста за участю отців, які представляють різні християнські конфесії [39, с. 59; 88, с. 139].

Традиційним для колективу стало виконання, акафісту до Пресвятої Богородиці за мир і ласку для України у День Незалежності 24 серпня біля пам'ятника Т. Шевченку. Традиція залишається непорушною понад три десятиліття. До записів цього періоду належать CD «Вселенная веселися» (2003) та «Співи на Службі Божій святого Івана Золотоустого на музику Олександра Кошиця» (2004).

У грудні 2009 р. капела отримала новий статус – Державна академічна хорова капела, невдовзі того ж року Миколу Кацала відзначено високим званням «Народний артист України», а наступного року нагороджено орденом святителя Миколая Чудотворця I ступеня (УАПЦ) та орденом Святого Рівноапостольного Князя Володимира III ступеня (УПЦ КП) (грудень 2010).

21 лютого 2010 р. у храмі св. Лазаря відбулася презентація Літургії Миколи Леонтовича.¹¹ березня 2011 р. у програмі концерту у будинку органної та камерної музики з нагоди 39-річчя хорової капели «Дударик» прозвучав Хоровий концерт №18 М. Березовського.

26 квітня 2011 р. хор виступив на сцені Львівського будинку камерної і органної музики з програмою «Світла музика» до 25-річчя Чорнобильської трагедії. До програми виступу входили «Не отвержи мене во время старости» М. Березовського та «Херувимська» А. Веделя.

Літургії в цей період відбувалися за участю: повного, камерного складу, чоловічого ансамблю, октету солістів капели, з різними отцями (о. Степаном (Пальком), о. Олексієм (Завадою), о. Романом (Довганем), о. Романом (Фігасом), о. Іваном (Ілиничем), о. Ігнатієм (Голинським) у різних храмах Львова і Львівщини.

23 листопада 2014 року Хорова капела «Дударик» вирушила в село Нижня Стинава Стрийського району, де взяла участь у святкуванні 100-літнього ювілею храму Архистратига Михаїла. Святкову Літургію очолив Преосвященний владика Богдан Манишин, Єпископ-помічник Стрийської Єпархії.

Знаковою подією в історії хору став виступ у 22 листопада 2014 р. у рамках XI фестивалю «Triduum Caecilianum» в м. Замость (Zamość) Польща. У Замойському кафедральному соборі (Katedra Zamojska). Капела «Дударик» разом з Хором ім. Миколи Леонтовича, Академічним хором Люблінської політехніки та симфонічним оркестром імені Кароля Намисловського виконали Месу c-moll В. А. Моцарта.

19 грудня 2014 року Хорова капела «Дударик» 26-й раз відслужила Архиєрейську літургію з Владикою УПЦ КП Митрополитом Львівським і Сокальським Димитрієм у храмі святого Миколая у Львові.

25 грудня 2014 року капелу відвідав о. Рафаїл Турконяк архімандрит української Греко-Католицької Церкви, доктор богослов'я і доктор літургіки, біблійний перекладач, ієромонах Студитського уставу, лауреат Шевченківської премії за переклад Острозької Біблії сучасною українською мовою (2007), почесний професор і завідувач кафедри богослов'я Національного університету «Острозька академія». Він подарував капелі екземпляр «Острозької Біблії».

Від початку бойових дій хор неодноразово давав благодійні концерти з метою підтримки ЗСУ. Так, 14 вересня 2014 року Хорова капела «Дударик»

відслужила літургію у храмі святих Безсрібників Косми і Дам'яна в с. Великі Грибовичі, а також дала виступ з метою збору коштів на потреби Львівської Самооборони та закупівлю медикаментів. Аналогічні акції відбулися в с. Малехів, Зубра та ін.

13 лютого 2015 р. в храмі Святого Лазаря відбувся закритий концерт «Прощання з колядою» для отців-настоятелів та парафіян храмів, які хорова капела «Дударик» відвідала впродовж вересня-грудня 2014 року, збираючи кошти на підтримку 3-го батальйону 80-ї окремої аеромобільної бригади, яка перебуває у зоні проведення АТО.

14 грудня 2016 року у філармонії в програмі «Світлій пам'яті Василя Сліпака» капелою, спільно з запрошеними солістами та Академічним симфонічним оркестром Львівської філармонії (диригент – Тарас Криса) виконано «Missa Solemnis» Людвіга ван Бетховена.

Від 2017 і досьогодні директором, художнім керівником та головним диригентом капели є заслужений діяч мистецтв України Дмитро Кацал.

6 березня 2017 року в концертному залі ім. С. Людкевича Львівської обласної філармонії було виконано «Страсті за Матвієм» Й. С. Баха силами капели «Дударик», Академічного хору Люблінської філармонії (художній керівник – проф. Ельжбета Кшемінська, Польща) та Академічного молодіжного симфонічного оркестру «INSO-Львів» під орудою Рейнгарда Зеєгафера.

17 вересня 2020 р. чоловічій хоровій капелі «Дударик» надано статус «національної»: Львівська національна академічна чоловіча хорова капела. Від 2023 року в храмі Лазаря проводяться також Дитячі Літургії у виконанні молодшого хору, ансамблю «Сестрички» хорової школи «Дударик» ім. М. Кацала та хорової капели «Дударик». У грудні цього ж року за підтримки Посольства України в Королівстві Данія, Carlsberg, Covizmo та Bevar Ukraine з великим успіхом і інформаційним резонансом відбулася гастрольна подорож до Копенгагену, концерти колективу відбувалися протягом трьох днів (16-18 грудня) Церкві Святого Іллі, церкві Святого Петра і Копенгагенській міській раді у залі Копенгагенської ратуші (800 глядацьких місць). Програми виступів

складали українські хорові шедеври (в т.ч. релігійні твори) та різдвяні фольклорні обробки.

14 січня 2024 у Храмі святого Лазаря під орудою Роксолани Гадзало була виконана Літургія Миколи Леонтовича іще одному новому складі – у виконанні хору вчителів та хористів капели.

У грудні 2024 року капела «Дударик» з великим успіхом гастролювала в німецьких містах Кельні (6 концертів) та по одному у Франкфурті-на-Майні та Ойскірхені. Частина з концертів була благодійною, деякі програми об'єднували виступи капели з хорами Кельнського собору. У програмах були виконані й українській духовні твори М. Дилецького, фольклорні обробки П. Козицького, Я. Яковчука, М. Леонтовича та «Молитва за Україну» В. Сильвестрова. Як виявилось, спільні виступи з німецьким колективом став можливим завдяки високому професійному вишколу українських хористів (згідно свідчень Дмитра Кацала складність подібних програм до снаги лише двом німецьким колективам, хоч аматорська хорова практика в цій країні дуже поширена) [120].

24 січня 2025 року Львівська національна академічна чоловіча хорова капели «Дударик» спільно з солістами Львівської опери та Академічним симфонічним оркестром Львівської національної філармонії під орудою В. Сивохіпа виконала «Велику Месу» В. А. Моцарта.

Ще однією важливою ініціативою хору є формування загальнодоступної цифрової бібліотеки хорової літератури з репертуару колективу. Окрім нот збірка містить короткі біографічні відомості про авторів. Вагому частку серед творів в займають релігійні композиції українських та зарубіжних авторів.

В репертуарі капели є наступні різновиди релігійної музики:

– цілісні літургії Миколи Леонтовича, Кирила Стеценка, Олександра Кошиця, М. Дилецького, Всеношну і Літургію невідомого автора (Києво-Печерська Лавра), Утренню (Воскресну) А. Веделя, Літургію Св. Івана Золотоустого М. Вербицького, Великодню Літургію і Вечірню на Різдво Христове А. Гноєвого, «Українську месу» Ю. Захожого-Катренка, *Missa Brevis* і «Nelson Messe» Й. Гайдна, «Requiem», «Krönungsmesse» і Велику месу

В. А. Моцарта, «Missa Solemnis» Л. ван Бетховена, Messe D-dur і «Requiem» А. Дворжака, «Missa pro de functis» С. Ормінського, численні фрагменти літургій і хори на канонічні тексти;

– твори ораторійного плану: Страсті за Матфієм, Кантата № 21, «Weihnachts-Oratorium» Й. С. Баха, «Stabat Mater» Дж. Б. Перголезі, «Die sieben Worte Jesu Christi» Й. Гайдна, III Симфонію «Kadisz» Л. Бернстайна, ораторії «La Terre Promise» Жуля Массне, «L'Apocalypse selon Saint Jean» Ж. Франсе;

– хорові концерти і мотети Д. Бортнянського, А. Веделя, М. Березовського, Концерт для хору «Боже мій, нащо мене ти покинув» Г. Гаврилець, «Motet» Ф. Анеріо тощо;

– коляди і щедрівки, богородичні пісні в обробках українських композиторів.

Колектив має тривалу історію щорічних міжнародних концертних турне (в Литві, Латвії, Білорусії, Росії, Грузії, Молдові, Естонії, Угорщині, Польщі, Чехії, Словаччині, США і Канаді, Швейцарії, Австрії, Франції, Бельгії та Голландії, Італії та Ватикані та ін.).

Протягом своєї 40-річної діяльності колектив виконав 2500 концертних програм у численних мистецьких центрах України і світу, серед яких Карнегі Хол, собор паризької Богоматері, Ванкувер Ейр Плейс, Варшавська філармонія, Палац Україна, національна опера України, Національна філармонія. Своєю перспективою керівництво бачить подальше створення національного центру хорової культури України, підґрунтям для яких мають послужити капела та хорова школа.

2.2. Державна заслужена академічна хорова капела України «Трембіга»

Колектив був сформований Дмитром Котком у 1939 році на базі учасників низки професійних та аматорських хорів. Створення його було санкціоноване «Постановою РНК “Про організацію театрів, музичних колективів, будинків

народної творчості і театральнo-музичних закладів у Львівській, Дрогобицькій, Ровенській, Волинській, Станіславській і Тернопільській областях”» від 19 грудня 1939 року, пункт 7 якої стосувався створення філармонії з симфонічним оркестром, хоровою капелою та сектором естради при ній [77, с.7].

До періоду незалежності України хор постійно функціонував як філармонійний колектив у складі 45 чоловічих і 40 жіночих голосів. Його мистецькими керівниками і диригентами були Дмитро Котко (10.1939 – 09.1941), Петро Гончаров (1940), Олександр Сорока (1940–1946, 2-ий диригент Євген Вахняк), Близько 100 концертів дала капела «Трембіта» у роки війни. Її гастрольні маршрути пролягали зі Львова до Середньої Азії, через Сочі, Тбілісі, Єреван, Баку і назад до Львова. З відновленням філармонійного колективу після війни капела налічувала 61 особу. З духовної тематики в репертуарі колективу є «Реквієм» В. А. Моцарта.

Півтора роки роботу капели очолював Микола Колесса (1946–1947). З огляду на ідеологічний контроль духовну музику в програми капели включати майже не вдавалося. Невеликий виняток складали колядки і щедрівки (очевидно, не релігійного змісту, або з видозміненими текстами: «Щедрик» Д. Леонтовича, «Добрий вечір тобі», «Ой коляда, колядниця» П. Козицького), з зарубіжного репертуару в репертуару звукозаписів та нотних збірках фігурують фрагменти опер та хори нейтрального змісту .

Особливу сторінку в історію капели вписали Павло Муравський (1948–1964) та 2-ий диригент Володимир Василевич. Під їх началом колектив сягнув винятково високого рівня професіоналізму і виконавської майстерності. Цей період знаменний опануванням великого масиву української класики і найновіших композицій українських митців. Тамара Булат згадувала, Павло Муравський був призначений керівником Львівської хорової капели «Трембіта» ц 1948-му році після демобілізації із Тихоокеанського флоту. На цій посаді розкрив себе як талановитий керівник, високий фахівець хорового вокалу і тонкий інтерпретатор. Якісний виконавський потенціал колективу зумовив те, львівські композитори пропонували до виконання свої хорові твори до публікації

[85, с. 17]. З встановлених за програмками, аудіозаписами та спогадами сучасників фрагментів та цілісних творів релігійного репертуару виконувалися ораторія «Гімн праці» з ораторії «Юда Маккавей» Г. Ф. Генделя та «Реквієм» Дж. Верді.

5 липня 1951 Львівській хоровій капелі «Трембіта» під керівництвом П. І. Муравського присвоєно почесне звання «Заслужена хорова капела», що означало визнання високого професіоналізму колективу на рівні країни [94, с. 10].

Одразу після відходу П. Муравського з посади головного диригента, його замінив Іван Майчик (1964–1965, другий диригент І. Лупол), згідно його спогадів капела мала у своєму складі 68 співаків: 18 басів (серед них 4 – октавісти), 16 тенорів, 16 альтів, 18 сопрано. Диригенти з капелою здійснили великий гастрольний тур (Улан-Уде, Іркутськ, Красноярськ, Новосибірськ, Томськ, Омськ, Камськ, Свердловськ, Нижній Тагіл, Перм), основну концертних програм, окрім мініатюр українських авторів, складав «Реквієм» Дж. Верді [76, с. 33–37].

Наступне покоління диригентів: Іван Лупол (1965), Володимир Пекар (1965–1979, 2-ий диригент – Ігор Жук, згодом – Василь Яциняк), Ігор Жук (1979–1986, 2-ий диригент Микола Кулик) також здебільшого виконували масштабні твори українських композиторів та фольклорні обробки. В цей період на всесоюзній фірмі «Мелодія» записано дві вінілові платівки з творів світової і української хорової класики у виконанні капели «Трембіта». Під їх началом капела виконувала «Реквієм» Дж. Верді, та опанувала «Реквієм» Луїджі Керубіні. М. Кулик нерідко заміняв диригента, особливо під час гастрольних подорожей: зокрема у першому виступі з капелою в м. Череповець Архангельської області, а також під час гастролей містами України, Росії, Білорусії, Середньої Азії, Далекого Сходу

Наступні два диригенти колективу – Олег Цигилик (1986–1988) та Василь Яциняк (1988–1990). Під керівництвом В. Яциняка здійснено аудіозапис Хорового концерту № 24 Д. Бортнянського (з видозміненим текстом загально-філософського змісту).

Здобуття Україною незалежності докорінно змінило і суспільну, і релігійну і мистецьку ситуацію. Характеризуючи її, Оксана Грабовська зазначала, що в 90-ті роки виконання українських творів релігійної тематики набуває характеру стійкої тенденції, хоча сама ситуація легалізації забороненої в 1946 році Української греко-католицької церкви була тривалою, складною і неоднозначною. Понад тисячу храмів були передані православної конфесії московського патріархату, що залишило греко-католицьке священництво і громади без церков [22, с. 82].

Період незалежності ознаменував принципові зміни в роботі і концертному виконавстві колективу. З 1990 р. його очолив Микола Кулик, представник нової генерації львівської диригентської школи (клас Б. Завойського), який з 1981 по 1990 рр. працював з капелою як другий диригент.

Капела відділилась від філармонії і стала самостійною творчою одиницею. Власне тепер в її програмах зросла кількість і широка жанрова палітра творів релігійної тематики, в тому числі авторства репресованих чи замовчуваних українських митців та світової класики, творів наділених модерними виразовими засобами.

Капела стала постійною учасницею урочистостей міського, державного, національного, культурологічного плану та визначних подій української церкви.

В 1993 р. художній керівник та головний диригент М. Кулик удостоєний звання заслуженого діяча мистецтв України. У 1994 р. склад капели поповнився камерним оркестром під керівництвом Володимира Дуди, а в 1999 до складу капели увійшов оркестр «Perpetuum mobile» під проводом Георгія Павлія, що дало можливість здійснювати підготовку великих оркестрово-хорових програм. Незалежність також відкрила можливості для інтенсивної гастрольної діяльності (Польща, Словаччина, Чехія, Австрія, Німеччина, Данія, Франція, Італія). Невдовзі (1995 р.) капелу відзначено Шевченківською премією за концертні програми 1992–1994 років.

Релігійні твори складають основу для масштабних проектів «Духовна музика України» під патронатом благодійної організації – Фондації «Андрей»

(керівник і продюсер Михайло Перун). У рамках цього проекту було записано серію компакт-дисків (близько 20 випусків, що включають твори для хору а capella та оркестрово-хорові композиції, шедеври світової і української, класичної та найсучаснішої музики), з них – 15 у виконанні у виконанні Заслуженої капели України «Трембіта».

Керівник так окреслив стратегію роботи колективу: «Своє мистецьке credo капела вбачає у розвитку української музики, у виконанні прем'єр нових творів, а також у популяризації відомих. Сьогодні тісна співпраця поєднує капелу з композиторами О. Козаренком, В. Камінським, В. Зубицьким», – зазначає Микола Кулик [70].

До першого випуску, присвяченого Собору УГКЦ 1996–2000 рр. увійшли численні твори різних жанрових груп релігійної тематики «Отцю і Сину і Святому Духу» та концерт № 34 Д. Бортнянського, «Ангел вопіяше» та «Отче наш» М. Вербицького, «Богородице Діво» А. Гнатишина, «Воскресеніє Христово видівше» П. Толстякова та «Ірмологіон» і кантата «Богородичні пісні» О. Козаренка). У ході гастрольного туру капели (у Польщу, Австрію, Німеччину, Францію) М. Кулик отримав у дар від А. Гнатишина (організатор подорожі до Австрії) ноти хору «Богородице діво», завдяки чому було здійснено його першовиконання в Україні.

Протягом 1999 року до Великого Ювілею 2000-річчя Різдва Христового було підготовано декілька програм (випуски 3, 4 та 6). Третій випуск був реалізований під патронатом постуляційного центру беатифікації і канонізації святих УГКЦ. В ньому було здійснено виконання і запис ораторії «Іду. Накликую. Взиваю...» В. Камінського. Літературною основою твору послужили на вірші І. Калинець, автентичні записи виступів митрополита Андрія Шептицького (з «Пастирських листів»: «Про ювілей», «Християнська родина», «Про покаєння», «До української інтелігенції»; з «Заповіту Митрополита Андрія на руки Святійшого Отця Пія XI» та фрагмент його останньої Великодньої проповіді).

Зокрема у четвертому випуску було зафіксовано великий цикл колядок та щедрівок в обробках С. Людкевича, В. Барвінського, Я. Ярославенка, К. Стеценка, А. Гнатишина, П. Гончарова, Р. Купчинського, О. Яковчука, З. Лавришина, Д. Котка, О. Албула.

Шостий випуск присвячений «Архиєрейській Божественній Літургії з нагоди Великого Ювілею 2000 Різдва Христового» О. Козаренка та В. Камінського. (О. Козаренко є автором першого розділу – Літургії Слова (Літургії Оглашених), В. Камінський – другого розділу (Літургії жертви)). Автентичності запису цієї Божественної Літургії надала особиста участь у Богослуженні Преосвященного Владики Л. Гузара, отців-митратів Я. Чухнія і Р. Кравчука, ієромонаха Г. Лончини та о.о. В. Мироша та І. Яцківа.

У наступному випуску, реалізованому 2000 року під патронатом Преосвященного М. Вівчара (єпархія Св. Миколая, Чикаго, Ілінойс, США) здійснено запис симфонії-кантати В. Камінського «Україна. Хресна дорога» на сл. І. Калинця.

У восьмому випуску (2000), приуроченого до вшанування пам'яті Митрополита А. Шептицького було запропоновано принципово інший жанровий ракурс – поетичний театр «Царський в'язень», де було поєднано виступи двох хорових колективів «Трембіта» («Ірмологіон» О. Козаренка, ораторія «Іду. Накликую. Взиваю...» В. Камінського) і «Галичина» («Божественна Літургія»), у поєднанні з грою на бандурі Р. Гриньківа та декламацією поезій Т. Шевченка («Давидів псалом»), Б. Лепкого («В соборі святого Юра»), В. Щурата («Суздальський в'язень»), В. Пачовського («Поклін Владиці») у виконанні народного артиста України, члена-кореспондента Академії мистецтв України, професора Б. Козака.

Під патронатом Постуляційного центру Новомучеників УКГЦ у серії «Духовна музика України» 2000 року також було реалізовано виконання двох масштабних хорових полотен. До десятого випуску увійшла ораторія «Неофіти» М. Кузана на тексти Т. Шевченка у виконанні капели «Трембіта» та Оркестру Штабу Західного оперативного Командування під батutoю М. Орача.

У наступному випуску було записано ортаторію «Страсті Господа нашого Ісуса Христа» О. Козаренка, який постав у 1996 році. В основу цього твору було покладено «найдавнішу нотолінійну пам'ятку української сакральної монодії “Львівського ірмоля” кінця XVI ст.» [127], а саме страсних антифонів (православної монодії). Для композитора, згідно його власних свідчень, важливим чинником до творчої діяльності в цьому жанрі стала співпраця з дослідниками-медієвістами Олександром Цалай-Якименком, яка спеціалізувалась на вивченні української музичної культури XVI–XVII століть, та доктором мистецтвознавства Юрієм Ясіновським, фахівцем в галузі ірмолейного співу. Вони орієнтували композитора на глибинне осягнення зразків української сакральної монодії [57].

Наступними стали програми духовних творів О. Козаренка, присвячені Пастирському візиту Святійшого Отця Івана Павла II та на честь проголошення УКЦ 2001 року Роком Митрополита Андрея Шептицького. До неї увійшли «Острозький триптих» та «Псалом Давидів».

Чотирнадцятий випуск проєкту «Духовна музика України» містив «Акафіст до Пресвятої Богородиці» В. Камінського, який був приурочений до 100-ліття приїзду перших душпастирів Української Католицької церкви до Канади та заснування Едмонтонської єпархії. Прем'єра цього твору здійснена хором та оркестром заслуженої хорової капели «Трембіта» з благословення і за підтримки преосвященного владики Лаврентія Гуцуляка. Твір було записано виконанні хору й оркестру капели та митрофорного протопресвітера Я. Чухнія

У передмові до 15 випуску з записом «Архиєрейської Божественної Літургії» для хору та оркестру О. Козаренка один з учасників проєкту, професор Юрій Ясіновський зазначив: «Цінність проєкту полягає не лише у створенні кінцевого продукту – компакт-диску. Це і пошук та дослідження відповідної музики і праця з виконавськими колективами, це і замовлення на створення нової літургійної і релігійної музики у провідних композиторів України, це і організація творчого процесу і прем'єрне виконання творів, це, врешті, пошуки відповідних коштів і жертводавців. Реалізація такого масштабного проєкту

призначена, перш за все, для збереження та популяризації шедеврів української духовної музики, а також для розвитку сучасних сакральних творів, або ж духовних композицій. Тож проект має універсальний вимір і в цьому сенсі є унікальним як в Україні, так і в діаспорі» [127].

До випусків 19–21 увійшли «Пасхальна Утренья» та «Архиєрейська Божественна Літургія» в авторському прочитанні В. Камінського та кантата-стихира О. Козаренка «Вінець нетлінний», присвячена новомученикам УГКЦ XX століття

В подальшому М. Кулик – головний диригент і художній керівник капели «Трембіта», заслужений діяч мистецтв України голова Львівського відділення Всеукраїнської національної музичної спілки, член координаційної ради спілки, член журі Всеукраїнського конкурсу хорових диригентів (2002, 2004, 2006, 2008 рр.). З 2006 р. як доцент, професор ЛДМА ім. М. В. Лисенка Микола Кулик став керівником студентського хору академії. Того ж року з його ініціативи академічна капела «Трембіта» стала базою хорової практики студентів диригентського факультету ЛНМА ім. М. В. Лисенка.

У 2008 р. капелі присвоєно статус академічної (Заслужена академічна капела «Трембіта»). В цей період колектив продовжує співпрацю з О. Козаренком, яка постає першовиконавцем його масштабних релігійних композицій: ним написані «Різдвяна Божественна Літургія Святого Отця нашого Іоанна Златоуста» (1999–2014) для мішаного хору а cappella, «Український реквієм» (2008) та «Українська кафолічна літургія» (2021, базується на наспівах Львівського Ірмолія кінця XVI століття).

«Український реквієм» має авторський підзаголовок «лемківський». Його прем'єру Заслужена академічна капела «Трембіта» в рамках XIV Міжнародного музичного фестивалю «Контрасти». Твір було записано на CD в серії «Духовна музика України», транслювався Українським радіо, радіо Ватикану; був виконаний в соборі Паризької Богоматері для вірних діаспори за єпископства владики Михайла Гринчишина [58]).

Таким чином репертуар капели складають найрізноманітніші жанрові групи релігійної музики:

- Літургії та меси: літургії Д. Бортнянського, М. Вербицького та Д. Січинського, Архиєрейська Божественна Літургія з нагоди Великого Ювілею 2000 Різдва Христового О. Козаренка та В. Камінського «Літургія жертви», «Акафіст до Пресвятої Богородиці», Пасхальна Утренья з Архиєрейською Божественною Літургією В. Камінського, «Ірмологіон» О. Казаренка, «Велика меса» і «Реквієм» В. А. Моцарта, «Меса» С. Монюшка;
- фрагменти Літургій та хори на канонічні тексти: «Отцю і Сину і Святому Духу» Д. Бортнянського, «Ангел вопіяше» та «Отче наш» М. Вербицького, «Богородице Діво» А. Гнатишина, «Воскресеніє Христово видівше» П. Толстякова;
- хорові концерти Д. Бортнянського, ораторія «Месія» Г. Ф. Генделя, «Літанії Остробрамські» С. Монюшка;
- кантати та ораторії сучасних львівських композиторів. ораторії В. Камінського «Іду. Накликую. Взиваю» на тексти А. Шептицького, «Україна. Хресна дорога» на тексти І. Калинця; ораторія «Страсті Господа нашого Ісуса Христа», «Острозький триптих», «Псалом Давидів», кантата «Богородичні пісні», Хоровий концерт «Ангел вопіяше», кантата-стихира «Вінець нетлінний» О. Козаренка та ін.
- кантати зарубіжних авторів: кантата «Сім слів Христа на хресті» Джеймса Макміллана;
- колядки і щедрівки: обробки В. Барвінського, А. Гнатишина, Я. Ярославенка, К. Стеценка, П. Гончарова, С. Людкевича, Р. Купчинського, О. Яковчука, З. Лавришина, Д. Котка, О. Албула та ін.

2.3. Львівський муніципальний хор «Гомін»

Хор «Гомін» в своїй діяльності пройшов три етапи, кожен з яких відрізнявся у ставленні до виконання релігійної музики.

Колектив заснований 1988 року Олегом Цигиликом (у той час – викладачем та керівником академічного хору викладачів Львівського музично-педагогічного училища ім. Ф. Колесси). Він був диригентом колективу, концертмейстеркою – Надія Бабинець. Назву колектив запозичив від одноіменних попередників – львівського чоловічого хору (заснованого 1957 року під орудою Є. Вахняка, М. Антківа та І. Небожинського) та міжвишівського хорів, які вирізнялися національною спрямованістю своєї діяльності в радянський період. Назва колективу також співзвучна з назвами низки українських хорових колективів у діаспорі, зокрема репрезентативного чоловічого хору з Манчестера (Велика Британія).

Початково він діяв як чоловічий народний аматорський хор при обласному відділенні Музичного товариства України у Львові на основі чоловічого хору «Сурма». Згодом він перейшов під протекцію обласного Товариства української мови ім. Т. Шевченка, а потім діяв при обласному центрі народної творчості Палацу культури ім. Г. Хоткевича та Палаці культури Львівської залізниці.

На цьому етапі колектив був постійним учасником громадсько-політичних, релігійних і мистецьких заходів у Львові та області, тому основою репертуару хору були патріотичні пісні (стрілецькі, пісні УПА) та релігійні відправи (літургії, панахиди). Неодноразово брав участь у виконанні Літургій та інших Богослужбових відправ у Львові та інших містах, зокрема у Софії Київській, на могилах Василя Стуса, Олекси Тихого і Юрія Литвина на Байковому кладовищі в Києві (1990 р., в час перепоховання).

На початках незалежності України в 1992 році хор здійснив концертну подорож до Мюнхена для відзначення 150 річчя від дня народження Миколи Лисенка. Цей концерт був «ще одним мистецьким успіхом на вершинах і підтвердженням його суперлятивного рівня», – писав Роман Сов'як [101]. У цьому ж році хор виступив в Штутгарті, де хористи мали можливість взяти участь в Службі Божій в деканальній прощі.

До переліку подій з виконанням канонічних літургійних відправ належать панахиди на могилах Михайла Вербицького, Уляни Кравченко, Січових

стрільців у Пікуличах, інтернованих вояків УНР в Польщі, на могилах Степана Бандери і Ярослава Стецька у Мюнхені, численні Св. Літургії у ряді міст США, Англії, Франції, Іспанії, Німеччини, Чехії, Словаччини, Польщі. «Гомін» був учасником чисельних міжнародних фестивалів духовної та світської музики: Іспанія (1991, 1992), Польща (1993), Словаччина (1993, 1997), Італія (1996). У 2001 році зі зведеними хорами під час візиту Івана Павла II до Львова колектив брав участь у чотирьох Літургіях (двох – візантійського обряду та двох – римокатолицького).

З 2003 року змінено статус хору на Львівський муніципальний хор «Гомін» при Управлінні культури Львівської міської ради як професійний колектив (впродовж 2003–2009 років у двох складах – мішаному та чоловічому). Хормейстерами О. Цигилика у цей період були Володимир Паздрій, Василь Долішній та Руслан Ляшенко.

В установчих документах колективу закріплено: «Основною метою і завданням Львівського муніципального хору “Гомін” є популяризація хорової та музичної культури м. Львова та України, проведення міжнародних заходів, налагодження контактів, зв’язків із різними музичними колективами та солістами як в Україні, так і за кордоном. Його діяльність спрямована на розвиток духовності народу, на зміцнення його національної свідомості на плеканні рідної пісні України та її презентації в світі».

Від 2005 року – хормейстером хору став Руслан Ляшенко (викладач хорових дисциплін, керівник хору Львівського державного училища культури і мистецтв ім. С. Людкевича), а від 2007 року – його керівником. Концертмейстером колективу у цей період стала Софія Гасьошин.

Відтоді у діяльності колективу спостерігається курс на тематичні програми (композиції релігійного змісту увійшли зокрема в програми «Твори українських композиторів та обробки народних пісень», «Колядки та щедрівки», «Духовна музика», та «Зарубіжна хорова музика»), укладенні репертуарних збірок «Співає “Гомін”», реалізації звукозаписів а cappella та в супроводі фортепіано, симфонічного оркестру на аудіокасетах, компакт-дисках та грамплатівці.

Колектив брав участь у програмах з різнотипними виконавськими складами, літературно-музичних композиціях, ювілейних вечорах, здійснював записи програм на радіо, знімався в телепрограмах тощо.

У 2008 р. львівське видавництво «Каменярь» започаткувало серію нотних видань «Співає “Гомін”» томом стрілецьких та повстанських пісень на тему Соборності Української держави. Упорядником видання виступив професор Львівської національної музичної академії імені М. Лисенка, заслужений діяч мистецтв України Олег Цигилик. Загалом випущено три збірки [132, 133, 135].

У 2009 р спільно з Державною академічною чоловічою хоровою капелюю України імені Л. Ревуцького (Київ, художній керівник народний артист України Богдан Антків) колектив взяв участь в урочистостях з нагоди 200-ліття діяльності храму Пресвятої Трійці м. Дрогобича.

Репертуар колективу стає значно ширшим, проте лінія на виконання найрізноманітнішої літургійної, паралітургійної та концертної музики релігійного змісту залишається вагомою. У концертних програмах колективу цього періоду були хорові концерти Артемія Веделя, Дмитра Бортнянського, Максима Березовського, літургічні та богослужбові твори, серед яких твори Михайла Вербицького та його сучасників, коляди, богородичні пісні, фрагменти літургій, релігійної музики зарубіжних авторів різних епох та стилів.

Спільно з Управлінням культури Львівської міської ради хор «Гомін» неодноразово виступав організатором культурно-просвітницьких акцій за кордоном, а також хорових фестивалів у Львові: Міжнародного фестивалю хорової музики «Львівські зустрічі» та Регіонального хорового фестивалю «Хваліте Господа з небес».

Регіональний фестиваль «Хваліте Господа з небес» був спрямований на розвиток хорового мистецтва, збереження і поширення українських національних хорових традицій, активізацію роботи з підвищення рівня виконавської майстерності самодіяльних хорових колективів. Його співорганізаторами були Управління культури департаменту гуманітарної політики Львівської міської ради, Львівський муніципальний хор «Гомін» та

Гарнізонний храм Святих Апостолів Петра і Павла УГКЦ (Костел Єзуїтів). Сама ідея фестивалю вказує на домінування програм релігійної тематики у складах а *sarpella* і послідовне залучення до участі церковних колективів. Так, наприклад у IV регіональному хоровому фестивалі брали участь Камерний хор «Воскресіння» Катедрального Собору Святого Воскресіння Христового з Івано-Франківська (художній керівник Володимир Рудницький) Хор храму Святих Апостолів Петра і Павла УГКЦ (художній керівник Квітослава Трояновська) [112]. Хор-організатор також був незмінним учасником фестивальних програм. Його художнім керівником і диригентом був Руслан Ляшенко, хормейстером – Петро Швайковський, концертмейстером – Володимир Пінчак.

Фестиваль «Львівські зустрічі» обрав місію відродження традицій хорового співу в Україні і збирав професійні та кращі аматорські колективи колективи з різних регіонів України та країн Європи. Проводився у будинку органної музики (храм св. Магдалени) та Домініканському храмі (площа Музейна, 1, храм Святої Євхаристії). Зокрема у I Міжнародному фестивалі хорової музики (Львів, травень 2008 р.) брали участь хорові колективи Львова (зокрема духовної семінарії), Івано-Франківська, Тернополя, Дрогобича, Стрия а також Музична капела Папської Базиліки Св. Франциска (*Cappella musicale della patriarcale basilica di san Francesco Assisi*, м. Асізі, Італія). Капела під орудою о. Джузеппе Маргіно (*Giuseppe Magrino*) на запрошення Святого престолу виконувала Святі Літургії у Римі в церкві святого Петра у присутності Папи Івана-Павла II, далі отримала від Папи Бенедикта XVI благословіння на виступи у Львові. В її програмі були твори старовинної італійської музики та масштабні твори, виконані спільно з Львівським муніципальним оркестром «Леополіс» (керівник – Ярослав Мигаль) [1]. Вже III-й фестиваль, в межах якого хор «Гомін» відзначив своє 15-річчя, об'єднав 13 колективів з різних кінців України (Львів, Золочів, Винники, Червоноград), Білорусі, Румунії і Польщі. З колективів духовних організацій в ньому брали участь хор Асоціації «Хвалім Господа» (Вишня-Рівня, Румунія) та хор «Ставрос» Львівського крайового ставропігійного Братства св. ап. Андрія Первозваного (Львів, Україна) [107].

Спільно з Управлінням культури ЛМР хор виступив організатором культурно-просвітницьких акцій за кордоном (зокрема Різдвяної програми (Вроцлав, Польща, 2018), урочистостей до 100-річчя ЗУНР та 100-річчя польської армії (Кошалін, Польща, 2018)),

Він був учасником низки періодичних і принагідних хорових фестивалів у Львові: Міжнародного фестивалю хорової музики «Львівські зустрічі» (Львів, 2008, 2016, 2018) та Регіонального хорового фестивалю «Хваліте Господа з небес» (Львів, 2009, 2010, 2011, 2013, 2015, 2017), «Віртуози», «Контрасти».

Хор «Гомін» брав участь у численних фестивалях, конкурсах та ювілейних програмах. Зокрема, колектив презентував програми релігійного змісту на Фестивалі духовної музики у Перемишлі (Польща, 2005), 15-го Міжнародного фестивалю хорової духовної музики Візантійського обряду у Пряшеві (Словаччина, 2006), Міжнародного фестивалю «Dni Muzyki Cerkiewnej RYDZYNA – 2010» у Ридзині (Польща, 2010).

Твори досліджуваного жанру входили до виконавських програм хору як учасника IV Міжнародного хорового фестивалю «Передзвін» у Івано-Франківськ (Україна, 2006), Міжнародних фестивалів хорової музики «Схід-Захід-Зближення» у Радомско (Польща, 2007, 2009 та 2014), XI Міжнародних хорових зустрічей у Гіжицьку (Польща, 2011, 2017), IV Міжнародного фестивалю хорової музики в Гарволіні (Польща, 2011), львівських фестивалів «Велика коляда» (2007, 2008, 2009), «Віртуози» та «Контрасти» (2010, 2011). Колектив став лауреатом I регіонального фестивалю-конкурсу імені Є. Козака у Дрогобичі (2007), Всеукраїнського конкурсу імені Д. Січинського в Івано-Франківську (2007), I Міжнародного фестивалю хорової музики «Львівські зустрічі» у Львові (Львів, 2008), Регіонального фестивалю ім. о. С. Супруна у Дрогобичі (2008).

В подальшому міжнародна концертна діяльність колективу активізується: в травні 2011 року хор з успіхом виступив з концертами в рамках програми «Дні Львова в Кракові», після виступу в рамках Всеукраїнського фестивалю «Прикарпатська весна» 26 квітня 2011 р. в Івано-Франківській обласній філармонії. 25-26 серпня 2012 р. він взяв участь у заходах з нагоди відзначення

40-річчя творчої діяльності хору «Журавлі» Союзу Українців у Польщі у Музичній академії ім. Ф. Шопена у Варшаві (Польща), 9–12 грудня 2012 р. – у гала-концерті «Viva Ukraine» та урочистостях з нагоди 50-річчя діяльності Вроцлавського відділення Союзу Українців в Польщі у Вроцлаві (Польща). Загалом діяльність хору цього періоду налічує десятки успішних виступів в Україні та за кордоном, з метою популяризації української хорової (в тому числі – релігійної) музики у США, Франції, Німеччині, Польщі, Чехії, Великобританії, Сербії, Іспанії та Швеції, а також здобуття численних звань лауреата багатьох хорових конкурсів.

У 2012 році Указом Патріарха Київського і Всієї Руси-України за заслуги з відродження духовності в Україні та утвердження Помісної Української Православної Церкви хор «Гомін» був нагороджений орденом Святого Рівноапостольного князя Володимира Великого III ступеня.

У 2013 році колектив був учасником IV Різдвяного фестивалю «Коляда на Майзлях» в Івано-Франківську, долучався до святкування Днів міста Гоголіна (у Гоголіні та Ополе, Польща), брав участь в I Польсько-Українському фестивалі «Наша Галичина» у Кракові (Польща), 2014 року став дипломантом Міжнародного Фестивалю-конкурсу хабанер та поліфонії у Торрев'єсі (Іспанія).

Серед улюблених публікою програм хору «Гомін» – різдвяні концерти з українських колядок та різдвяних пісень народів світу, духовна музика українських та європейських композиторів.

З ініціативи художнього керівника Академічного інструментального ансамблю «Високий Замок» Львівської національної філармонії Андрія Яцкова, з пропозицією співпраці до хору звернулися автори багатосерійного фільму, які шукали український чоловічий склад, який би зміг записати автентичне виконання саундтреку «Вічная пам'ять» до п'ятисерійного американсько-британського мінісеріалу від телеканалу НВО «Чорнобиль».

Диригент хору Руслан Ляшенко згадував, як стрімко і зібрано зреагував колектив на звернення художнього керівника ансамблю Львівської філармонії Андрія Яцкова. Американські колеги, які працювали над серіалом про

Чорнобиль шукали чоловічий хор, який би опанував, виконав та здійснив звукопис саундтреку. Твір був блискавично вивчений і записаний у храмі св. Лазаря [23].

Прем'єра відбулась 2019 року, Мінісеріал «Чорнобиль» очолив рейтинг серіалів усіх часів, які здобули найвищу оцінку глядачів за даними International Movie Data Base. Авторка саундтреку до мінісеріалу «Чорнобиль», ісландська віолончелістка Гільдур Гуднадоттір отримала музичну премію Grammy у номінації «найкращий саундтрек для візуальних медіа» [36]. Хор був відзначений дипломом від міського голови Львова Андрія Садового «За високий професіоналізм та вагомий внесок у розвиток хорового мистецтва в місті Львові» (2019).

Третій період діяльності колективу (2022–2025) знаменується входженням хору «Гомін» до складу Львівського органного залу. Змінено його склад на мішаний, що зумовило докорінну зміну репертуару. Програми колективу зазнають принципових змін, їх виконання відбувається із солістами органного залу, запрошеними солістами, диригентами, Академічним симфонічним оркестром Луганської обласної філармонії. Окрім власних програм, колектив активно залучається в творчі проекти органного залу.

З лютого по серпень 2023 року окрім художнього керівника, диригента Руслана Ляшенка та хормейстера Максима Шпинди з хором працювали запрошені диригенти: Вікторія Антошевська, Іван Остапович, Вадим Яценко та Назарій Тарасенко. Головним запрошеним диригентом хору став Деніел Ханссон (шведський диригент, музичний директор Університету Мальме, художній керівник і головний диригент оркестру, хору та ансамблю SYD університету Мальме). У серпні 2023 року головним диригентом та художнім керівником колективу став Вадим Яценко (головний хормейстер Львівської національної опери, засновник камерного хору «LvivOpera Chamber Choir»).

Суттєвого зміщення акцентів зазнає й релігійна тематика в репертуарі колективу. 13 квітня і 13 листопада 2022 року спільно з органісткою Світланою Позднишевою хор презентував концерт «Палестріна і музика

відродження», де переважали твори релігійного змісту: «Adoramus te Christe», «Gloriosi principes terrae», «Ne spero i dolci», «O quam amabilis», «Pueri Hebraeorum», «Confitemini Domino» Джованні да Палестрини, «Adoramus te» Орландо ді Лассо, «Adoramus te Christe», «Ad te perene gaudium» Бернардо Пасквіні, «Adoramus te» Вінченцо Руффо, протестантський хорал «Warum betrübst du dich, mein Herz» Самюеля Шайдта, «Confitemin Domino» Алессандро Константіні, «O salutaris hostia» П'єра де ла Рю.

У грудні 2022 – січні 2023 року хор «Гомін» провів серію концертів «Колядки. Хор та орган» знову спільно з С. Позднишевою. До програми увійшли українські та світові (польські, німецькі, англійські, американські та ін.) зимові обрядові різдвяні та новорічні пісні. Ця програма стала актуальною й наступного року.

17 лютого 2023 року рамках Ukrainian Live Classic у першому з серії історичних концертів Львівського органного залу Львівський муніципальний хор «Гомін» виконав віднайдений в архівах Галицького музичного товариства твір Юзефа Ельснера «Hymnum Ambrosarium» («Te Deum»).

20 лютого 2023 року на знак вшанування пам'яті Героїв Небесної Сотні та пам'яті жертв російської агресії проти України було підготовано програму «Ліст. Реквієм. Хор і орган» (диригент – Максим Шпинда, орган – С. Позднишева)

4 березня під диригуванням Максима Шпинди було презентовано концерт «Magnum Mysterium» з духовною музикою сучасних авторів: українського композитора Андрія Нікітіна та італійського композитора й органіста Маноло Да Рольда на англійські та латинські тексти.

В різдвяний період (грудень 2024 року) відбулися гастрольні колективу до Стокгольму, де крім концертних виступів були проведені флешмоби з виконанням українських колядок і щедрівок у різних локаціях; майстер-клас для студентів музичних закладів, який присвячений українській хоровій традиції; концерт «Різдво без кордонів» у Konserthuset Stockholm з виконанням українських та шведських колядок. Після повернення, окрім різдвяних концертів *sarpella* та в супроводі органу, відбулася низка інтерактивних дійств з серії

«Коляда в музеї Крушельницької: стань артистом музичного дійства» які відбулися, відповідно 21, 28 грудня та 10 січня [75].

В 2024 році в пам'ять про всіх, хто загинув на російсько-українській війні було підготоване виконання «Реквієму» В. А. Моцарта у виконанні хору «Гомін» та Луганського академічного оркестру 10 лютого під орудою диригента Денісла Ханссона та 15 квітня – під керівництвом Вадима Яценка. Концерт 10 лютого у Львівському органному залі записувало Суспільне радіо для Європейської мовної спілки – асоціації телерадіомовників [118].

2 січня 2025р. колектив презентував оновлену різдвяну програму «Колядки. Хор “Гомін”», в якій були представлені авторські обробки колядок і коляд релігійного змісту, зокрема «В глибокій долині» Рубена Толмачова, «Що то за предиво» Василя Барвінського, «У надії Божа мати» Віктора Грицишина, «Гой, питалася княжа корона», «У Вифлеємі дивна новина» та «Ой у місті Вифлеємі» Ганни Гаврилець, «Бог ся Рождає» Якова Яциневича.

27 січня 2025 хор взяв участь в програмі у пам'ять жертв Голокосту у філармонії. В ній було виконано «Реквієм» для солістів, хору та оркестру Вольфганга Амадея Моцарта спільно з Академічним симфонічним оркестром Львівської національної філармонії (диригент – Володимир Сивохіп), солісти: Софія Соловій, Лілія Нікітчук, Віталій Роздайгора, Володимир Шинкаренко.

Від 2023 року в хор працює над програмою «Звуки ангелів при свічках». Вона постійно оновлюється і включає новітні твори релігійного змісту авторів різних національностей і традицій. Зокрема, в програмі 2025 року представлено твори Михайла Шуха і Ганни Гаврилець (Україна), Арво Пярта (Естонія), Ола Єйло (Норвегія), Еріка Вітакера (США) Еріка Ешенвальдса (Латвія), Франца Бібля (Німеччина), Маноло да Рольда (Італія) та Хав'єра Бусто (Іспанія).

ВИСНОВКИ

Релігійна музика це базове поняття, яке включає три основних категорії музичних творів, відмінних на соціокультурним призначенням: композиції для канонічних літургійних відправ (різновиди Богослужіння, акафісти, панахиди, меси, реквієми), паралітургійні твори, які можуть виконуватися в храмі у доповнення літургійних потреб (духовні пісні, богородичні, коляди релігійного змісту, псалми, канти, партесні і духовні концерти, духовні кантати, ораторії, пасіони, мотети, містерії) та різножанрові твори для концертного виконання на релігійну тематику. Кожна з названих груп широко представлена в європейському та українському хоровому мистецтві різних епох.

Українська музична хорова традиція даної сфери має власний історичний шлях формування цих напрямків та конкретних жанрів, в залежності від соціальних та релігійних пріоритетів. На кожному з етапів можна спостерігати синтезування національних рис музичного мислення та хорової традиції з рисами та виразовими засобами європейського музичного мистецтва. Сучасний період знаменується значним представництвом досліджуваної групи в репертуарах численних хорових колективів – від аматорських, церковних, до високопрофесійних академічних, які ведуть широку концертну і гастрольну діяльність, беруть участь у фестивалях духовної музики різних рівнів в Україні і за кордоном, видають нотні збірки, реалізують звукозаписи, досліджують автентичні виконавські традиції, співпрацюють з українськими митцями с сфері підготовки та виконання творів релігійного змісту, залучаються до урочистостей та регулярних Літургій в Україні і світі. Різні моделі репертуарної політики щодо виконання творів релігійної тематики розглянуто на прикладі трьох успішних львівських хорових колективів з тривалою історією і різними формами функціонування.

Капела «Дударик» має в своєму репертуарі потужну складову релігійної музики усіх напрямків. Колектив співпрацює з храмами і отцями Львова, України, зарубіжжя на постійній основі, є співзасновником і учасником

Львівського єкуменічного християнського братства, практикуючи виконання цілісних авторських Літургій, різні виконавські склади Літургій, бере участь в публічних урочистостях, благодійних подіях з їх виконаннями, долучається до міжнародних проектів з виконанням модерної релігійної музики, має сформовану загальнодоступну і коментовану нотну бібліотеку творів досліджуваного напрямку різних жанрів та епох, реалізовані численні аудіозаписи.

Хорова капела «Трембіта», як колектив створений в радянський час, від заснування до незалежності мала вкрай обмежений релігійний репертуар, який зводився до фольклорних обробок коляд, хорових концертів з ідеологічно прийнятним текстом, фрагментів духовних ораторій та концертно-літургійних творів світової класики. В період незалежності основною лінією в виконавській практиці стало першовиконання та аудіозапис новітніх творів українських митців в рамках проекту «Духовна музика України», співпраця з композиторами, гастрольна діяльність. Участь в Богослужіннях для колективу є принагідною, здебільшого в рамках урочистостей.

Релігійна музика в репертуарі хору «Гомін» еволюціонувала в залежності від зміни статусу колективу. В період функціонування як аматорський колектив брав участь в Літургіях під час громадсько-політичних, релігійних і мистецьких заходів у Львові та області, а також інших містах України і зарубіжжя, був учасником фестивалів духовної музики національного та міжнародного рівнів. Зі здобуттям статусу професійного колективу його діяльність відзначена виконанням тематичних програм паралітургійної та духовної музики та підготовкою нотних видань «Співає “Гомін”». З набуттям статусу муніципального колективу хор постає ініціатором щорічних мистецьких подій, що проводилися у храмах та мали обов'язкову релігійну складову в виконавських програмах запрошених колективів: Міжнародного фестивалю хорової музики «Львівські зустрічі» та Регіонального хорового фестивалю «Хваліте Господа з небес», орієнтованих на місію відродження традицій хорового співу в Україні, спільно з Управлінням культури ЛМР хор виступив

організатором культурно-просвітницьких акцій за кордоном, був учасником численних хорових фестивалів духовної музики

В період діяльності у складі львівського органного залу в репертуарі колективу змінюються акценти, в тому числі у сфері релігійної музики: зростає частка зарубіжного репертуару, давньої музики, творів в супроводі оркестру та органу , налагоджується співпраця з «Суспільне радіо», спільно з яким реалізуються фондові звукозаписи.

На прикладі діяльності обраних колективів можливо відслідкувати наскільки співпраця з хоровими колективами є вагомим чинником стимулювання композиторської творчості, ініціюючи появу новітніх творів українських митців, їх аудіозапис, якісні концерти виконання. Саме репертуарні установки слугують підставою для першовиконань, композиторів, фестивалів духовної музики та ін.), ревіталізація маловідомих широкому загалу шедеврів українського духовного співу та світової релігійної спадщини. Важливим чинником формування та розвитку виконавської традиції є фестивалі ‘ тематичні програми, співпраця з духовними особами та храмами. Залучення високопрофесійних колективів до участі в громадських подіях, урочистостях, вшануваннях, благодійних програмах є потужним засобом формування смаків, поглядів, моральних засад суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. I міжнародний фестиваль хорової музики «Львівські зустрічі». *Karpaty. Info*. 2008. 18.05. URL: <https://www.karpaty.info/ua/info/events;8/>
2. Александрова Н. «Урочиста літургія» Л. Дичко в контексті виконавської інтерпретації. *Музичне виконавство. Наук. Вісн. НМАУ ім. П. Чайковського*. К.: НМАУ, 2002. Вип. 22. Кн.8. С. 67–81.
3. Антків М. Диригентська діяльність Миколи Колесси. Микола Колесса – композитор, диригент, педагог: 36. статей / упор., ред. Я. Якуб'як; ВДМІ ім. М. В. Лисенка. Львів, 1997. С. 99–106.
4. Антоненко М. М. Православна духовна музика в системі української культури кінця XX – початку XXI століття : дис. ... канд. мистецтвозн.: 26.00.01 / Національна музична академія України імені П. І. Чайковського. Київ, 2020. 211 с.
5. Архімович Л., Каришева Т., Шеффер Т., Шреєр-Ткаченко О. Нариси з історії української музики. К.: Мистецтво, 1964. Ч. 1. 310 с.
6. Баран В. «Дударик» тріумфував в «Дітройті». *Свобода*. 1990. 16.06. С. 1, 3.
7. Барвінський В. Огляд історії української музики. *Барвінський В. З музично-письменницької спадщини. Дослідження, публіцистика, листи* / упоряд. В. Грабовський. Дрогобич: Коло, 2004. С. 104–136.
8. Бейдер Ю. Переспіви колядок і щедрівок на Поділлі. *Народна творчість та етнографія*. 1967. № 6. С. 52–55.
9. Бенч О. Хороспів українців. *Український світ*. 1991. № 1. С. 32–33.
10. Бенч-Шокало О. Український хоровий спів: Актуалізація звичаєвої традиції: Навч. посіб. К.: Ред. ж-лу «Український Світ», 2002. 433 с.
11. Бермес І. Л. Український хоровий спів як соціокультурне явище : монографія. Дрогобич : Посвіт, 2013. 432 с.
12. Біблія і музика: 36. ст. *Наук. Вісн. НМАУ ім. П. Чайковського*. Вип. 4. – К.: НМАУ, 1999. 248 с.

13. Блаженніший Патріарх Любомир кардинал Гузар. Передмова до вип. 6 з серії CD проекту «Духовна музика України» («Архиєрейська Божественна Літургія з нагоди Великого Ювілею 2000 Різдва Христового» О. Козаренка та В. Камінського). Львів, 1999.
14. Болгарський Д. Історія Києво-Печерського розспіву в XI–XII ст. *Культурологічні проблеми української музики. Зб. ст. / Наук. Вісн. НМАУ ім. П. Чайковського*. К.: НМАУ, 2002. Вип.16. С.149–163.
15. Болозовська М. Прем'єра сучасної літургії. *Високий замок*. 2000. 7 лют.
16. Бризгун-Соколик О. «Дударик» зачаровує Торонто. *Свобода*. 1990. 16.06.
17. Бурбан М. Українські хори та диригенти. Дрогобич : Посвіт, 2007. 672 с.
18. Кравчук М. В серці завжди буде Україна. *Наше слово*. 1988. Листоп.
19. Варакута В. Диригентське виконавство та музична освіта в Україні в контексті історії розвитку диригентського мистецтва. *Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського. Музичне виконавство і педагогіка: історія, теорія, інтерпретаційні аспекти композиторської творчості* / автори проекту, ред.-упор. М. А. Давидов, В. І. Сумарокова. Київ : НМАУ, 2011. С. 203–212.
20. Васишин О. Духовна творчість львівських композиторів 90-х років ХХ ст.: Магіст. Робота. Наук. кер. Кияновська Л. О. Львів, 2002. 75 с.
21. Волошина Н. Ю. Концепційність релігійної музики у сучасному втіленні на прикладі творчості В. Степурка: Дипл. Робота. Наук. керівник М. М. Скорик. К.: НМАУ, 2005. 73 с.
22. Гордійчук М. Леся Дичко. *Музика і час: Розвідки й статті*. К.: Муз. Україна, 1984. С. 200–203.
23. Грабовська О. Основні тенденції хорового виконавства духовної музики у Львові кінця ХХ – початку ХХІ століття. *Наукові збірки Львівської національної музичної академії ім. М. В. Лисенка*. 2014. Вип. 32. С. 80–88.
24. Григор'єва С. Львівський хор «Гомін» виконав саундтрек до серіалу «Чорнобиль». Львівська міська рада. 2019. 05.06. URL : <https://city-adm.lviv.ua/news/265633>

25. Гринчишин М., ЧНІ, Апостольський екзарх. Передмова до вип. 10 серії «Духовна музика України». (М. Кузан Ораторія «Неофіти»).
26. Грінченко М. Історія української музики. К., 1922. 278 с.
27. Гузар, Владика Любомир. З нагоди Великого Ювілею [Вступне слово до буклету компакт-дисків «Архієрейська Божественна Літургія» Олександра Козаренка та Віктора Камінського]. Сер. «Духовна музика України», 2000.
28. Димитрій, патріарх Київський і всієї України. Дещо про церковний спів на землях України. К.: Прес-центр патріархії УАПЦ, 2000. 16 с.
29. Дичко Л. Відлуння віків: Третій хор-фест «Золотоверхий Київ». К., 1999. С. 24.
30. Дичко Л. Передмова. *Тиможинський В. Хорові твори a capella*. Луцьк: Волин. Обл. друк., 2005. С. 2.
31. Єфіменко А. Особливості національно-культурної ретроспекції в творчості Віктора Тиможинського. *Мистецтвознавчі аспекти славістики: Наук. записки культурол. семінару ІМФЕ ім. М. Т. Рильського*. К., 2002. Вип. 2. С. 137.
32. Зваричук Ж. Богослужбове хорове виконавство Галичини ХІХ ст. : автореф. канд. ... мистецтвознав.: 17.00.03 / Ін-т мистецтвознав., фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. Київ, 2009. 19 с.
33. Зосім О. Л. Богослужбова музика у сучасному музичному просторі України: літургічний аспект. Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури : зб. наук. пр. Київ : Міленіум, 2011. Вип. 26. С. 297–304.
34. Зосім О. Західноєвропейська богослужбова музика нового часу у вимірах «нової сакральності». *Мистецтвознавчі записки*. 2015. Вип. 28. С. 99–110.
35. Зосім О. Латинська літургічна традиція та українська духовна пісня. Старовинна музика: сучасний погляд. *Наук. Вісн. НМАУ ім. П. Чайковського*. Кн. 1. К.: НМАУ, 2003. Вип. 24. С. 57–68.

36. Іваницький А. Українська народна музична творчість: Навч. посіб. К.: Муз. Україна, 1990. 336 с.
37. Івануха М. Серіал «Чорнобиль» отримав музичну премію Grammy. *Суспільне. Культура*. 2020. 26 січня. URL : <https://suspilne.media/culture/958943-comu-amerikanci-lublat-komuzim-ta-nostalguit-za-srsr-video/>
38. Калущка Н., Пархоменко Л. Олександр Кошиць: мистецька діяльність у контексті музики ХХ сторіччя. Київ : Фенікс, 2012. 416 с.
39. Кацал М. «Дударикам» «стукнула» сороківка! *Експрес*. 2011. 20.10.
40. Кацал М. Сад пісень. Лауреат Національної премії України ім. Тараса Григоровича Шевченка Львівська державна академічна чоловіча хорова капела «Дударик» : розповідь про перші 40 років діяльності : фотоальбом. Львів : МС, 2012. 262 с.
41. Квіт З. Дудай, дудай, «Дударіку»! *Свобода*. 1990. 28.06.
42. Кириченко О. Особливості сучасної співочої богослужбової культури. *Культура України*. Київ, 2013. Вип. 41. С. 243–251.
43. Кияновська Л. З нагоди Великого Ювілею [Вступне слово до буклету компакт-дисків «Архієрейська Божественна Літургія» Олександра Козаренка та Віктора Камінського]. Сер. «Духовна музика України», 2000.
44. Кияновська Л. О. Мирослав Скорик: Творчий портрет композитора в дзеркалі епохи. Львів : Сполом, 1998. 206 с.
45. Кияновська Л. О. Обрії творчості Віктора Камінського. *Український світ*. 2001. Т. 19: Спецвип. С. 42–43.
46. Кияновська Л. О. Памяті митрополита Андрея Шептицького (про ораторію В. Камінського «Іду. Накликую. Взиваю»). *Київська церква*. 1999. № 6. С. 133–134.
47. Кияновська Л. О. Релігійна творчість М. Вербицького. *Musica Galiciana*. Red. L. Mazepa. Rzeszów: Wyd-wo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 1997. Т. 1. S. 103–113.

48. Кияновська Л. О. Релігійні теми і образи в творчості Віктора Камінського. *Na pograniczu kultur*. Т. II / Pod red. Olgi Popowicz. Przemyśl, 2002. С. 12.
49. Кияновська Л. О. Різдвяна тема в українській професійній музиці. *Різдво в нашому домі*. Львів, 2003. С. 281–287.
50. Кияновська Л. О. Син століття: Микола Колесса в українській культурі ХХ віку: Сім новел з життя артиста. Львів : ЛДМА ім. М. В. Лисенка; НТШ, 2003. 293 с.
51. Кияновська Л. О. Сильова еволюція галицької музичної культури ХІХ–ХХ ст. Тернопіль : СМП АСТОН, 2000. 339 с.
52. Кияновська Л. О. Творчість отця Йосипа Кишакевича. Львів : Сполом, 1997. 96 с.
53. Клокун О. До проблеми стилю церковної музики. *Стиль музичної творчості: естетика, теорія, виконавство*. 36. Ст. Наук. Вісн. НМАУ ім. П. Чайковського. К. : НМАУ, 2004. Вип. 37. С. 59–67.
54. Кметюк Т. Дмитро Котко: феномен диригента. Івано-Франківськ : Фоліант, 2015. 204 с.
55. Кобилянський Л. Спомин про М. В. Лисенка. *М. В. Лисенко у спогадах сучасників*. К., 1968. С. 314.
56. Коваль В. До питання про трансформацію колядкових форм: пропуск (випадання): За матеріалами з Північно-Західного Підгір'я. *Наукові записки Тернопільського держ. пед. Ун-ту ім. В. Гнатюка*. Серія: Мистецтвознавство. – Тернопіль, 1999. № 2 (3). С. 376–378.
57. Коваль В. Українське Різдво і музика. *Різдво в нашому домі* / Ред.–упоряд. М. Падура. Львів, 2003. С. 287–293.
58. Козаренко О. Коментар до концерту. *6-й Міжнародний фестиваль сучасної музики «Контрасти»*. Львів, 2000. С. 66.
59. Козаренко О. Музичні твори «Український реквієм», «Орестея», «Sinfonia Estravaganza». Анотація. URL: <http://knpu.gov.ua/content/музичні-твори-«український-реквієм»-«орестея»-«sinfonia-estravaganza»> (Дата звернення: 16.12.14).

60. Козаренко О. В. Українська духовна музика XX століття і процес становлення національної музичної мови. *Мистецтвознавство України: Зб. наук. праць*. К.: Спалах, 2000. Вип. 1. С. 139–156.
61. Козаренко О. В. Українська духовна музика XX століття та національна музична мова. *Наукові записки Тернопільського держ. пед. Ун-ту ім. В. Гнатюка*. Серія: Мистецтвознавство. Тернопіль, 2000. № 2 (5). С. 3–8.
62. Козаренко О. В. Сакральна творчість українських композиторів XX століття в контексті національних музично-семіотичних процесів. *Kalofonia: Наук. зб. з історії церковної монодії та гимнографії: До 70-ліття Олександри Цалай-Якименко* / Ред.: К. Ганнік, Ю. Ясіновський, А. Ясіновський. Львів: В-во Львівської Богословської академії, 2002. Ч. 1. С. 150–161.
63. Козаренко О. В. Сакральна творчість українських композиторів XX століття в контексті національних музично-семіотичних процесів. *Українське музикознавство*. К.: НМАУ ім. П. Чайковського; Центр Музичної Україністики, 2001. Вип. 30. С. 138–150.
64. Козаренко О. В. Українська духовна музика: Спогади про майбутнє. *Art line*. 1998. № 3.
65. Козаренко О. Феномен української національної музичної мови. Львів: НТШ, 2000. 286 с.
66. Корній Л. Проблема національної ідентичності української музичної культури (на прикладі духовної музики). *Часопис Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського*. 2008. № 1. С. 97–103.
67. Корній Л. Сюта Б. Історія української музичної культури : підручник для студентів вищих навчальних закладів. До 100-річчя Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. Київ: НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2011. 756 с.

68. Костюковець Л. Із спостережень над історією різдвяних псалмів-колядок. *Записки Наукового товариства ім. Т. Шевченка*. Т. ССХХVI: Праці музикознавчої комісії. Львів, 1993. С. 238–243.
69. Кудрик Б. Огляд історії української церковної музики. / Упоряд., автор передм. і комент. Ю. Ясіновський. Львів: Ін-т Українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1995. 127 с. Серія: Історія Української музики. Дослідження. Вип. 1.
70. Кулик М. Передмова до вип. 1 з серії проекту CD «Духовна музика України». Львів, 1999. Вкладка.
71. Кушнірук О. Хорова музика в церкві: Погляд Лесі Дичко. *Українська музична газета*. 1998. № 3. С. 3.
72. Кушнірук О. Хоровий фестиваль у тандемі... з Віктором Степурком. *Культура і життя*. 1997. № 44. 12 листоп.
73. Людкевич С. П. Справа нашого церковного співу. *Дослідження, статті, рецензії, виступи*: У 2-х т. Львів: М. Коць, 2000. Т. 2. С. 244–251.
74. Львівський хор «Гомін» повернувся з гастролей у Швеції. *Музика*. 2024 25.12. URL: <https://mus.art.co.ua/lvivsky-y-khor-homin-povernuvsia-z-hastroley-u-shvetsii/>
75. Львівський хор «Гомін» презентує українське Різдво у Швеції! *Music-review Ukraine*. 2024. 12 грудня. URL : <http://mr.co.ua/mr/mr.nsf/0/50A56D9FFC4928ACC2258BF1006AC36B?OpenDocumen>
76. Майчик О. Моя пісня тобі і мій спів...: монографія. Львів: Видавець ПП Сорока Т. Б., 2008. 130 с.
77. Мазепа Л., Мазепа Т. Шлях до Музичної Академії у Львові. Том II. Від Консерваторії до Академії (1939–2003). Львів, Сполом, 2003. 190 с.
78. Мазур Я. А. Воскресна служба восьми гласів: Тропарі, кондаки, прокімени. Львів: Просвіта, 1994. 64 с.
79. Мазур Я. А. Служба Божа. Жовква: Просвіта, 1992. 72 с.

80. Мальцева Н. Музично стилеві особливості колядок християнського змісту (до питання оновлення курсу «Українська народна музична творчість»). *Наук. Вісн. НМАУ ім. П. Чайковського*. К, 2004. Вип. 35: Актуальні проблеми викладання дисциплін у вищій школі. С.19–27.
81. Муратова В. Супраментальні сни та реалії буття композитора В. Степурка. *Art line*. 1997. № 12. С. 4.
82. Муха А. І. Композитори України та української діаспори: Довідник. К.: Муз. Україна, 2004. 352 с.
83. Назар-Шевчук Л. 20-ліття проекту «Духовна музика України». *Патріархат*. 2016. № 6 (458).
84. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. К., 1999. 180 с.
85. Павло Муравський – легенда українського хорового співу : (до 100-річчя від дня народж. видат. хор. дириг., Героя України) : біобібліогр. покажч. / Вінниц. ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва ; уклад.: О. Кізян, Л. Борисенко ; авт. вступ. ст. Н. Гнатюк ; авт. телепередач на дисках Г. Секрет ; ред.: С. Лавренюк, П. Цимбалюк ; відп. за вип. Н. Морозова. Вінниця, 2014. 116 с.
86. Паралітургіка. *Українська музична енциклопедія*. Київ : ІМФЕ імені М. Т. Рильського НАН України, 2018. Т. 5 : ПАВАНА – «РОЛІКАРП». С. 72–74.
87. Патер А. Філософсько-етичні виміри інтерпретації української сакральної музики. *Вісник Львівського ун-ту. Серія мистецтвознавство*. Вип. 17. Львів, 2016. С. 17–29.
88. Патер А. Р. Виконавські виміри української сакральної музики. Дисерт. на здоб. наук. ступ. доктора філософії: 02 «Культура і мистецтво» за спеціальністю 025 «Музичне мистецтво». Львівський національний університет імені Івана Франка; ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Івано-Франківськ, 2021. 237 с.
89. Перший Всеукраїнський православний церковний собор УАПЦ. 14–30 жовт. 1921 р.: Документи і матеріали. К.; Львів, 1999. С. 318–476.

90. Письменна О. «Урочиста літургія» Лесі Дичко: Інтерпретація у контексті культури ХХ століття. *Записки Наукового товариства ім. Т. Шевченка*. Т. ССXLVII: Праці музикознавчої комісії. Львів, 2004. С. 51–94.
91. Правдюк О. Ладові основи української народної музики. К.: 1961. 137 с.
92. Православна монодія: її богословська, літургічна та естетична сутність. До 2000-ліття християнської доби. *Наук. вісн. НМАУ ім. П. Чайковського*. К.: НМАУ, 2002. Вип. 15. С. 116–123.
93. Прилепа О. Лейтмотивна функція поспівки і фіти в богородичних піснеспівах знаменного розспіву. *Наук. вісн. НМАУ ім. П. Чайковського*. К.: НМАУ, 2003. Вип. 24: Старовинна музика: Сучасний погляд. Кн. 1. С. 27–41.
94. Про присвоєння почесного звання Львівській хоровій капелі «Трембіта» : [почес. звання Заслуж. хор. капела «Трембіта», дириг. П. І. Муравський] : указ Президії Верхов. Ради УРСР від 5 лип. 1951 р. // Відом. Верхов. Ради УРСР. 1951. № 3. С. 10.
95. Пучко-Колесник Ю. В. Діяльність диригента-хормейстера як соціокультурний феномен. *Вісник національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал*. Київ : Міленіум, 2013. С. 132–136.
96. Серганюк Л. Сильові тенденції «нової фольклорної хвилі» в українській музиці. *Вісник ДАКІОМ*. 2002. № 4. С. 54–74.
97. Свентах А. «Дударик» запрошує у «Сад пісень». *Високий замок*. 2012. 12.06. С. 9.
98. Серганюк Л. Світоглядні домінанти образної системи творчості Лесі Дичко. *Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство*. Івано-Франківськ, 2011. Вип. 21–22. С. 190–196.
99. Смірнов А. Духовні твори Олександра Кошиця: жанрово-стильові особливості. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 74. том 2. 2024. С. 109–116.
100. Смоляк О. Церковні пісні: Передмова. *Церковні пісні для мішаних та однорідних хорів* / Ред.-упоряд. О. Смоляк. Тернопіль, 1994. С. 4–10.

101. Сов'як Р. Восхвалю ім'я Всевишнього піснею. *Християнський голос*. Мюнхен, 1993. Ч. 6.
102. Сосенко К. Культурно-історична постать староукраїнських свят Різдва і Щедрого вечора. К., 1994. 343 с.
103. Степанченко Г. З вірою в серці. *Музика*. 1991. № 5. С. 14–15.
104. Степанченко Г. Той дивний світ (В. Степурко). *Вечірній Київ*. 1997. 5 листоп.
105. Степурко В. Молінням рук, простягнутих угору. *Музика*. 1989. № 3. С. 37.
106. Торба О. В. Українська хорова творчість останньої третини ХХ ст. та проблема жанру. *Культурологічні проблеми української музики*: Зб. ст. / Наук. вісн. НМАУ ім. П. Чайковського. К.: НМАУ, 2002. Вип. 16. С. 278–297.
107. У п'ятницю стартує III Міжнародний хоровий фестиваль «Львівські зустрічі». *Новини Львова*. 2018.16.05. URL : <https://uanews.lviv.ua/culture/2018/05/16/160394.html>
108. Ферендович М. В. Диригентське мистецтво в музичному просторі Львова першої третини ХХ століття (джерелознавчий аспект) : дис. ... канд. мистецтвознав.: 17.00.03 / Львівська нац. муз. акад. ім. М. В. Лисенка. Львів, 2017. 282 с.
109. Філоненко Л. П. Українські колядки та щедрівки в композиторській творчості. *Український світ*. 1995. № 7–12. С. 20.
110. Фільц Б. Хорові обробки українських народних пісень. К., 1965. 133 с.
111. Франко І. Я. Наші коляди. *Іван Франко. Зібрання творів у 50-ти тт.* / Ред. колегія: Бернштейн М. Д. та ін. К., 1980. Т. 28. С. 7–41.
112. Хваліте Господа з небес. *Music-review Ukraine*. 2013. 10 травня. URL : <http://www.mr.co.ua/mr/mr.nsf/0/622D2607B63B8410C2257B5E006C4676?OpenDocument>
113. Хорове мистецтво в контексті розвитку української культури ХІХ–ХХІ століть / наук. ред. Т. Дубровний. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2022. 196 с.

114. Цалай-Якименко О. Духовні співи давньої України: Антологія. К.: Муз. Україна, 2000. 215 с.
115. Цалай-Якименко О. Стилiстичнi наверстування в українському Ірмоліі. *Kalofonia: Наук. зб. з історії церковної монодії та гимнографії. До 70-ліття Олександри Цалай-Якименко* / Ред.: К. Ганнік, Ю. Ясіновський, А. Ясіновський. Львів: В-во Львівської Богословської академії, 2002. Ч. 1. С. 46–58.
116. Чекан Ю. Євген Станкович. Хорові твори: Вступна стаття до подвійного компакт-дису. К., 2004. Вкладка. Див.: Контрасти. 11-й Міжнародний фестиваль сучасної музики: буклет. Львів, 2005. С. 57–58.
117. Чупашко І. П. Диригентсько-хорова діяльність Володимира Василевича у 40-50-х роках ХХ століття. *Наук. зап. Тернопіл. нац. пед. ун-ту ім. Володимира Гнатюка*. Сер.: Мистецтвознавство. 2011. № 1. С. 63–69. Зі змісту: [Про П. І. Муравського як худож. кер. та голов. дириг. хор. капели «Трембіта»]. С. 64–66.
118. Шведський диригент і «Реквієм» Моцарта у Львівському органному. *Музика*. 2024. 8 лютого. URL : <https://mus.art.co.ua/shvedskyuy-dyrygent-i-rekviiem-motsarta-u-lvivskomu-orhannomu/>
119. Шевчук С. Жанр Служби Божої св. Івана Злотустого в українській музиці першої половини ХХ ст. на прикладі творів о. К. Стеценка, М. Леонтовича та О. Кошиця: Дипл. робота / Наук. керівник Терещенко А. К. Львів, 2000. С. 23.
120. Шиян О. «Шароварщина – це не те, що ми маємо показати в Європі». Українка з Кельна Уляна Деркач про гастролі «Дударика» і культурну дипломатію. *zaxid.net*. 2025. 11.01. URL : https://zaxid.net/statti_tag50974/
121. Шніцар В. До історії створення капели «Трембіта». *Записки НТШ. Т. CCXLVII: Праці Музикознавчої комісії*. Львів, 2004. С. 478–489.
122. Юрченко М. Становлення української національної церковно-співацької школи 20-х років ХХ століття. *Всеукраїнська міжнародна християнська*

- ансамбля: Наук.-практ. конференція: Доповіді, повідомлення. К., 1998. С. 192–195.
123. Юрченко М. Українська духовна музика 20-х років XX століття. Навч.-метод. посіб. К.: КНУКіМ, 2001. 96 с.
 124. Ясіновський Ю. Передмова до компакт-диску О. Козаренка «Страсті Господні». Вип. 11 з серії CD проекту «Духовна музика України». Львів, 2001. Вкладка.
 125. Ясіновський Ю. Передмова до компакт-диску О. Козаренка «Архиєрейська Божественна Літургія» для хору та оркестру. Вип. 15 з серії CD проекту «Духовна музика України». Львів, 2001. Вкладка.
 126. Ясіновський Ю. П. Церковна музика в історії українського музичного мистецтва. *Релігія в Україні: Дослідження, матеріали*. К.; Львів, 1994. Вип. 2. С. 122–127.
 127. Ясіновський Ю. П. Передмова і коментарі. *Кудрик Б. Огляд історії української церковної музики* / Упоряд., авт. передм. і комент. Ю. Ясіновський. Львів: Ін-т Українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1995. 127 с. Серія: Історія Української музики. Вип. 1. Дослідження.
 128. Ясіновський Ю. П. Українська церковна музика. 1991–2001: Матеріали до бібліографії. *Kalofonia: Наук. зб. з історії церковної монодії та гимнографії. До 70-ліття Олександри Цалай-Якименко* / Ред.: К. Ганнік, Ю. Ясіновський, А. Ясіновський. Львів: В-во Львів. Богословської академії, 2002. Ч. 1. С. 369–393.
 129. Яструб О. Сакральна творчість українських композиторів XXI століття: виконавський вимір. *Диригентсько-хорова освіта: синтез теорії та практики: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (2–3.11. 2023 р. ХНУМ імені І.П. Котляревського)*. Харків : ТОВ «Планета-Принт», 2023. С. 136–140.
 130. Яструб О. М. Український духовний спів у композиторській інтерпретації: від М. Лисенка до О. Козаренка : дис. здоб ... доктор

філософії : спец.. 025 - Музичне мистецтво. Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського. Харків, 2024. 229 с.

НОТИ

131. Пісні про Козаччину (народні та авторські) [для чоловічого хору без та з супроводом фп.] / упоряд. заслужений діяч мистецтв Олег Цигилик; [передм. Надії Бабінець] Львів : Каменярь, 2010. . (серія «Співає “Гомін”»); кн. 3).
132. Патріотичні твори українських композиторів [для чоловічого хору без та з супроводом фп.] / упоряд. заслужений діяч мистецтв Олег Цигилик ; [передм. Надії Бабінець]. Львів : Каменярь, 2009. 183 с. (серія «Співає “Гомін”»); кн. 2).
133. Співає «Трембіта» [Ноти] : з репертуару Держ. заслуж. хор. капели УРСР «Трембіта» : для солістів і хору без супроводу / упоряд. П. І. Муравський. К. : Держ. вид-во образотворч. мистец. і муз. л-ри УРСР, 1960. 52 с.
134. Хорова література : навчально-методичний посібник для вищих навчальних закладів культури і мистецтв I – IV рівнів акредитації / упорядник Олег Цигилик. Львів : Каменярь, 2009. 254 с. (серія «Співає “Гомін”»); кн. 1).